28016

Poseban otisak iz 273. knjige Rada
Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Odjel za prirodne i medicinske nauke
Knjiga I.

DR. ELZA KUČERA

EKSPERIMENTALNI PRILOZI KARAKTERISTICI MOTIVACIJE U VOLJNOM DJELOVANJU

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
ZAGREB 1947.

KGZ Gradska knjižnica
OTPISANO 42514 2025
56.069
526
159.94

Štamparija Rožankovski, Zagreb

EKSPERIMENTALNI PRILOZI KARAKTERISTICI MOTIVACIJE U VOLJNOM DJELOVANJU[1]

Kad se u drugoj polovici 19. stoljeća pod utjecajem velikih uspjeha, koje su prirodne nauke postigle eksperimentalnim istraživanjem, takovo istraživanje počelo primjenjivati i u psihologiji, zahvaćeni su eksperimentom najprije osjeti. Kad su naime fiziolozi ispitivali funkcije osjetnih organa ljudskoga tijela, javila se misao, da bi se na isti način moglo ispitivati i osjete, koji su s tim tjelesnim funkcijama usko povezani. Eksperimentom se dobiva uvid u zakonitost događanja i u značenje svake pojedine okolnosti u toj zakonitosti. Ali iskustvo je u prirodnim naukama pokazalo i to, da je pri tome vrlo važno, da se i kvantitativna strana toga događanja odredi što točnijim mjerenjem ili brojenjem. Kod primjene eksperimentalnog istraživanja u psihologiji bilo je poradi toga prvo pitanje, može li se uopće i kako se može kvantitativna strana ljudskog doživljavanja dohvatiti mjerenjem. To je pitanje riješila na području osjeta psihofizika. Time je ona otvorila široke mogućnosti tumačenju mnogih pojava osjetno-intelektualnog života.

Nešto kasnije počelo se eksperimentalno ispitivati i voljno djelovanje poticajem fiziologijskog istraživanja refleksnih kretnja i mjerenjem što točnije određivati. Kao najjednostavnije takovo djelovanje istraživane su pokusima reak-

[1] Ovo je treći i zaključni dio mojih eksperimentalnih priloga karakteristici voljnoga djelovanja. Prvi dio je izašao pod naslovom »Experimentelle Beiträge zur Charakteristik der Willenshandlung« u Archiv für die gesamte Psychologie 77 (1930), a drugi dio pod naslovom »Experimentelle Beiträge zur Charakteristik von Willensstufen«. (Radovi psihologijskog instituta univerziteta u Zagrebu. Uredio R. Bujas. Sv. I., br. 3. 1933.)

cije[2] najprije kretnje, koje opažanik izvodi na određeni način povodom unaprijed ugovorenog podražaja. Takve su reakcije jednoznačne, ako se na isti ugovoreni znak odgovara istom ugovorenom kretnjom, mnogoznačne su, ako ima više ugovorenih znakova, na koje valja reagirati različitim ugovorenim djelovanjem, a uvjetovane su reakcije, ako se na ugovoreni podražaj odgovara ugovorenom kretnjom samo onda, ako su ispunjeni neki stalni uvjeti. Takvim se pokusima nastojalo što točnije izmjeriti vremenski razmak između podražaja i početka kretnje (vrijeme reakcije), trajanje kretnje (vrijeme rada) i jakost njenoga učinka. Katkada se mjerilo i vrijeme uvoda u pokus t. j. onih nekoliko sekundi prije samoga pokusa, u kojima se opažanik s jednim ili sa dva signala upozorava na to, da će pokus doskora početi.

Tim se mjerenjima pokazalo, da vrijeme reakcije ovisi o vrsti podražaja. Najkraće su reakcije na akustične, nešto su polaganije na električne, a najpolaganije su na vidne podražaje. Na vrijeme reakcije utječe i jačina podražaja. Ono je kod vrlo slabih podražaja obično duže, nego li kod jakih podražaja. Vrijeme reakcije napokon ovisi i o tome, kojim se organom izvodi kretnja. Ono je duže kod reakcije nogom, a kraće kod reakcije prstom.

Ali osim ovih objektivnih fizikalno-fizioloških faktora utječe na vrijeme reakcije, na trajanje radnje i na jakost njenoga učinka i promjenljivo stanje centralnog živčanog sistema, koje se očituje kao subjektivni faktor u raznolikosti opažanikova doživljavanja pri takvim pokusima. Valjalo je dakle istraživati, koji su to subjektivni faktori, što utječu na ljudsko djelovanje i kako ga oni suodređuju. Već u prvim pokusima reakcije se pokazalo, da je za način djelovanja važno, da li se u svijesti jače i jasnije ističe podražaj, koji ima da izazove kretnju ili predodžba same kretnje. Reakcije, koje se prema tomu označuju kao senzorne ili kao motorične reakcije bitno se među sobom razlikuju po vremenu reakcije, po trajanju radnje i po njenome učinku. Motorične reakcije su kraće i intenzivnije od senzoričnih. Za djelovanje je prema tomu svakako važno, da predodžba toga djelovanja bude što intenzivnija i jasnija. Ona je nejasna, kada se pažnja koncentrira na podražaj, koji treba da ju izazove. Ali kako pokazuje

[2] N. Ach: Analyse des Willens. Berlin, Wien, 1935. S. 95—96. (Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden hrsg. von E. Abderhalden Abt. VI. Teil E). — K. Korniloff: Dynamometrische Methode der Untersuchung der Reaktionen. (Archiv für die gesamte Psychologie 42, 1922).

već svakodnevno iskustvo, sâmo pažljivo predočivanje djelovanja, to djelovanje obično još ne pokreće. Nastaje dakle novo pitanje, što se mora predodžbi djelovanja pridružiti, da se to djelovanje izvrši. Da se to pitanje eksperimentalno riješi valjalo je pokuse tako udesiti, da se u njima što češće i što izrazitije ostvaruje voljno djelovanje, kako bi ga opažanici mogli što češće i što jasnije doživljavati i prema tomu što točnije opisivati. To se najprije nastojalo postići time, da se opažaniku sistematski oteščavalo izvršivanje postavljenog zadatka, kako bi se time što izrazitije istakao voljni napor, da se to djelovanje ipak ispravno izvrši. Takovim se eksperimentima[3] pokazalo, da voljni napor izvire iz namjere ili odluke opažanikove, stvorene prije samoga eksperimenta, da ugovoreno djelovanje izvrši. Voljni se napor u tim eksperimentima mogao i izmjeriti oznakom intenziteta zapreke, koju je taj napor još upravo mogao prevladati. Ali kakov je zapravo doživljaj ta namjera ili odluka, iz koje izvire takva mjerenjem dohvatljiva energija, nije se moglo eksperimentima ove vrsti pokazati, jer su oni tako udešeni, da opažanici stvaraju odluku bez kontrole izvan dohvata eksperimenta, pa im zato nije dana prilika, da je što jasnije doživljavaju i što točnije opišu. Valjalo je dakle nove eksperimente udesiti tako, da se odluka zahvati samim eksperimentom. To se postiglo time, da se opažanik prije eksperimenta odlučuje samo na to, da će izvršiti neke još posve neodređene zadatke. Tek signalom, kojim započinje sam eksperimenat, otkriva mu se taj zadatak, koji mu omogućuje dvije ili više vrsti djelovanja. On ima da se za jednu od tih mogućnosti odluči. U nekim se eksperimentima ove vrsti[4] ne traži, a u drugima[5] se traži, da opažanik tu svoju odluku i izvrši. Kadšto mu se u ovom potonjem slučaju otvara još i ta mogućnost, da ugovorenim znakom izjavi, da ne će iz-

[3] N. Ach: Analyse des Willens. Kao prije. S. 197—203.

[4] A. Michotte et E. Prüm: Étude expérimentale sur le choix volontaire et ses antécédents immédiats. (Archives de Psychologie 10, 1910). Ovu radnju poznam samo po prikazu u knjizi: L. Lindworsky: Der Wille. Seine Erscheinung und seine Beherrschung nach den Ergebnissen der experimentellen Forschung. 2. Aufl. Leipzig, 1921. i u prije navedenoj knjizi: N. Ach: Analyse des Willens, te po referatima o tim eksperimentima, koje su napisali M. Honecker u Archiv für die gesamte Psychologie 21 (1911) i O. Selz u Zeitschrift für Psychologie 62 (1912), pa poradi toga citiram njih, kad govorim o njoj. U ovom slučaju N. Ach: Analyse des Willens. Kao prije. S. 369—370.

[5] S. Trouet: Der Willensakt bei Wahlhandlungen. Eine experimentelle Untersuchung. Archiv für die gesamte Psychologie 45 (1923). P. Skawran: Experimentelle Untersuchungen über den Willen bei Wahlhandlungen. Archiv für die gesamte Psychologie 58 (1927).

vršiti ni jedno od predloženih djelovanja. Tako doživljaj odluke, uklopljen u sam eksperimenat, postaje dohvatljiv opažanikovu samoopažanju.

Eksperimentima se ove vrsti pokazalo prije svega, da opažanici lako i jasno razlikuju bezvoljno od voljnog djelovanja. I u pokusima reakcije s oteščanim izvršenjem zadatka već su oni opazili, da jasna predodžba djelovanja dobiva značaj voljne odluke tekar kad joj se pridruži doživljaj posebne vrsti, koji su opažanici jednodušno i lako ustanovili, ali su ga teško i nesigurno opisivali. Oni su ga obično označivali kao neku na poseban način doživljenu aktivnost. U pokusima s izborom djelovanja, u kojima se izbor i odluka uvlače u sam eksperimenat, opažanici isto tako jasno razlikuju bezvoljni od voljnoga izbora i bezvoljnu od voljne odluke. U pokusima, u kojima su zadane računske operacije s dvjema brojkama,[6] a opažanik treba samo da izjavi u jednom slučaju, da li bi ih radije zbrajao ili odbijao, a u drugomu slučaju, da li bi ih radije množio ili dijelio, javljaju se bezvoljni izbori u tri oblika. Kao pasivni izbori, u kojima opažanik ima utisak, da mu se odluka nameće, kao automatski izbor, u kojemu se izabiranje prikazuje kao mehanički niz doživljavanja, a napokon se bezvoljni izbor javlja i kao izbor na osnovi konstatacije, kad se samo jednostavnim sudom ustanovi, koja alternativa treba da se izabere. U svim tim izborima ne nalaze opažanici onu posebnu svijest o djelovanju, koju su već opažanici u pokusima reakcije s oteščanim izvršenjem zadatka isticali kao bitnu oznaku voljne odluke, a koju i ovi opažanici nalaze u voljnom izboru i u voljnoj odluci. Prema iskustvu stečenom u ovim pokusima ta se posebna svijest o djelovanju prikazuje ujedno i kao bitna oznaka voljnog djelovanja uopće. Svi drugi elementi voljnoga djelovanja mogu izostati, a da to djelovanje ipak zadrži značaj voljnog djelovanja i obrnuto sve druge sastavine djelovanja, kao kolebanje među različitim mogućnostima, kao izbor i odluka, mogu biti u njemu uklopljene, a da opažanik, ako u djelovanju ne nalazi tu na poseban način doživljenu aktivnost, svoje djelovanje ipak ne označuje kao voljno djelovanje. Ta se neposredna svijest o djelovanju poradi toga u prvi mah prikazuje kao analizi ljudskoga doživljavanja dalje nepristupačno, iskonsko voljno doživljavanje, kojim se pokreće voljno djelovanje.

[6] A. Michotte et E. Prüm: prema Honecker. Kao prije. S. 27—28.

Eksperimenti druge vrsti međutim pokazuju, da se kao značajni faktor voljnog djelovanja javljaju i čuvstvena stanja:

1. Eksperimenti reakcije,[7] u kojima opažanik iza ugovorenog znaka u indiferentnom raspoloženju ili uz senzornu neugodu cijelom snagom stišče dinamometar, pokazuju objektivno, da se učinak radnje na dinamometru pojačava pri neugodi. Subjektivno se opažanicima pri tome također čini, da su im impulzi pri neugodi jači. Usavršeni pokusi ove vrsti sa dinamografom, u kojima nema često bolnog pritiska ruke, koji bi mogao nekontrolirano utjecati na djelovanje, pokazuju isti rezultat. Krivulja se rada uz neugodu povećaje, a vrijeme se latencije skraćuje. Subjektivno se opažanicima čini, da se energija neugode ispražnjuje motoričkim efektima. Pokusi iste vrsti napokon, u kojima se izvodi uvijek samo po jedna reakcija, da se onemogući svako umaranje, a iz obračunavanja se izlučuju i svi pokusi, u kojima se javlja uzbuđenje ili ugodna pomisao, da će se jakom reakcijom neugoda smanjiti, sve faktori, koji bi također mogli nekontrolirano mijenjati jačinu i način rada, pokazuju i opet isti rezultat. Krivulja se rada uz neugodu povećaje, a vrijeme se latencije smanjuje. Senzorna neugoda dakle na posve određeni način suodređuje djelovanje.

2. U pokusima s izborom djelovanja,[8] u kojima opažanici iza ugovorenog znaka potežu dinamograf vrlo jakom, srednjom ili slabom snagom ili tipkalom javljaju, da otklanjaju djelovanje, povezane su pomisli na pojedine mogućnosti djelovanja često čuvstvenim stanjima, kojima se suodređuje izbor i odluka. Jedna je mogućnost opažaniku koji put tako ugodna, da je izbor druge mogućnosti isključen, a nekada je jedna mogućnost barem tako ugodna, da je opažanik izabire poradi te ugode. Ako je pomisao na jednu mogućnost neugodna, ona se ne odabire, ili pak neugoda izaziva pomisao na drugu mogućnost, koja se onda odabire. Čuvstvena stanja, koja izviru iz okolnosti, u kojima se opažanik upravo nalazi suodređuju njegovo djelovanje. U slabo neugodnim okolnostima njegova se aktivnost smanjuje, a u jako se neugodnom položaju ona povećaje. Opažanici onda go-

[7] G. Störring: Experimentelle Beiträge zur Lehre von Gefühl. Archiv für die gesamte Psychologie 6 (1906). — H. Rose: Der Einfluss der Unlustgefühle auf den motorischen Effekt der Willenshandlungen. Archiv für die gesamte Psychologie 28 (1913). — A. Ernst: Dynamographisch-plethysmographische Untersuchungen über die Einwirkung von Unlustgefühlen auf äussere Willenshandlungen. Archiv füu die gesamte Psychologie, 57 (1926).

[8] S. Trouet: Der Willensakt. Kao prije.

vore o ispražnjivanju energije neugode snažnim kretnjama. U voljnom djelovanju sudjeluje napokon i opažanikovo raspoloženje, pri čemu se napose pokazalo, da depresivno raspoloženje aktivnost smanjuje.

Interes se opažanika pri takvim pokusima znatno pojačava, ako se odredi, koju jakost treba da ima pokret najjačom, srednjom i slabom snagom i ako se na osnovu toga od opažanika zahtijeva, da pogodi određenu jačinu onoga djelovanja, što ga je izabrao. Bezvoljno djelovanje u bilo kojem obliku u takvim eksperimentima[9] s pojačanim interesom opažanika gotovo posve nestaje, a sudjelovanje se čuvstvenih stanja u njemu opisuje još češće i jasnije. Opažanici izričito spominju čuvstvena stanja, za koja im se čini, da čovjeka nukaju, da izvede zamišljenu kretnju. Oni ih obično nazivaju čuvstvom aktiviteta, a izjednačuju ga s onim, što se često karakteriše kao voljno čuvstvo ili voljni impulz. Očito su to oni isti doživljaji, koje su opažanici u eksperimentima druge vrsti označivali kao na poseban način doživljenu aktivnost.

Što se u običnim pokusima reakcije vrlo rijetko spominju čuvstvena stanja tumači se time, što su obične reakcije u velikoj većini slučajeva mehanizirani voljni procesi, a sam se voljni akt odvija prije eksperimenta, kad opažanik prihvaća uputu eksperimentatora. Da se pak čuvstvena stanja rijetko spominju i u eksperimentima reakcije s oteščanim izvršenjem zadatka, gdje se u samom eksperimentu kojiput doživljuju izrazite voljne odluke i gdje se govori o onoj na posebni način doživljenoj aktivnosti, a da se ona ne karakteriše kao čuvstveno stanje, dolazi odatle, što se u tim eksperimentima javljaju jaki osjeti napetosti, za koje je utvrđeno, da često i lako prikrivaju čuvstvena stanja.[10] A valja pri tome uzeti u obzir i to, da se čuvstvena stanja uopće teško i samo u vrlo povoljnim prilikama samopažanjem jasno zahvataju. Ona postaju sve pristupačnija tek mnogobrojnim eksperimentima izvježbanom opažanju, kako sam to mogla lijepo ustanoviti u velikom nizu još ne objavljenih pokusa, kojima sam ispitivala prijenos čuvstvenih stanja na novu intelektualnu podlogu.

[9] P. Skawran: Experimentelle Untersuchungen. Kao prije.
[10] G. Störring: Methoden der Psychologie des höheren Gefühlslebens. Berlin, Wien, 1935. S. 1409—1410. (Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden hrgs. von E. Abderhalden Abt. VI. B. II.)

Opažanici dakle, kako se pokazalo, označuju čuvstvena stanja, koja su bitni uvjeti voljnog djelovanja, kao voljno čuvstvo, voljni impulz ili kao na poseban način doživljenu aktivnost. Oni prema tome ta čuvstvena stanja razlikuju od drugih čuvstvenih stanja, koja također pokreću djelovanje, ali mu ne daju ujedno i značaj voljnoga djelovanja. Najjasnije se to pokazuje, kad opažanici ističu u različitim varijacijama: To nije bio voljni izbor, nije bila volja, već samo djelovanje jake emocije. Time se nameće novo pitanje, u čemu se to čuvstvo aktiviteta ili voljno čuvstvo razlikuje od drugih čuvstvenih stanja i po čemu ono postaje specifično aktivno ili voljno čuvstvo, koje pokreće voljno djelovanje.

Da se tomu pitanju nađe odgovor valjalo je opažanicima dati prilike, da doživljuju voljno djelovanje u što jednostavnijim, ali ujedno i u što raznoličnijim oblicima ispremiješano s bezvoljnim reakcijama, kako bi možda u tim varijacijama došlo jasnije do izražaja ono, što je zajedničko svemu voljnomu djelovanju, a što je prema tome ujedno i ono, po čemu neka čuvstvena stanja dobivaju značaj aktivnosti ili voljnog impulza.

Da to postignem izmjenjivala sam pokuse s izborom djelovanja na ergografu, koji je za opažanika nevidljivo bilježio jačinu pokreta, s jednostavnim reakcijama na tom istom ergografu i na tipkalu za reakcije. Opažanicima sam pri tomu najprije dala, da si odaberu na ergografu trojako potezanje i to potezanje cijelom, srednjom ili slabom snagom. Iza toga sam ih puštala, da to trojako potezanje tako dugo vježbaju, dok im je uspjelo, da svaki put gotovo posvema točno pogode određenu jačinu odabranoga pokreta. Onda sam tek započela s eksperimentima, u kojima sam opažanicima sa uputom »izbor« davala da izabiru djelovanje na ergografu. Iza dva signala »molim« i »skoro«, kojima sam ih upozorila, da će eksperimenat doskora početi, dolazio je signal ili »jedan« ili »dva« ili »tri«. Iza toga signala imali su opažanici ili desnom rukom potegnuti ručku ergografa i to iza signala »jedan« najjačom, iza signala »dva« srednjom, a iza signala »tri« slabom snagom i to tako, da što točnije pogode određenu jačinu pokreta ili su imali svoju odluku, da ne će reagirati, očitovati time, da prstom lijeve ruke udare na tipkalo. Ako je iza »molim«, »skoro« došao signal »sad«, mogli su opažanici po volji potegnuti ručku ergografa najjačom, srednjom ili slabom snagom ili nisu trebali uopće ništa učiniti. Svoju odluku, da ne će raditi, imali su i u tom slučaju očitovati time, da su prstom lijeve ruke udarili na tipkalo. Među ove pokuse s izborom djelovanja uvrstila sam jednostavne reakcije

na ergografu ili na tipkalu, gdje mi se to prema opažanikovu opisivanju svojih doživljaja u prethodnom eksperimentu činilo najzgodnije. Opažanik je pri tome dobio uputu »reakcija«, pa je onda iza signala »jedan« ili »dva« ili »tri« imao bez izbora potegnuti ručku ergografa što točnije ugovorenom jačinom, a iza signala »sad« je i opet bez izbora imao da udari na tipkalo. Opažanike sam uputila, da svoje doživljaje iza svakoga eksperimenta ne samo što točnije opišu, već da mi ujedno i kažu, da li im se doživljaj činio kao voljni doživljaj ili nije i zašto. Izjave sam opažanika doslovce bilježila. Kao opažanici surađivali su sa mnom u Psihologijskom institutu sveučilišta u Bonnu Dr. Gertrud Bauer, Hans Eichhoff, I. Grünwald i prof. Dr. Oskar Kutzner, a u Psihologijskom laboratoriju fiziologijskoga instituta sveučilišta u Zagrebu Dr. Franjo Higy-Mandić, Dr. Slavko Horvat, Nada Müller-Španić, Marusja Potočnjak, prof. Dr. Dimitrije Stremouhov i Dr. Zdenko Vernić. Oni su označeni rimskim brojevima I—X bez obzira na poredak, u kojemu su ovdje navedeni, a eksperimenti su svakoga opažanika obilježeni arapskim rednim brojevima.

Za ove sam svoje eksperimente upotrebila ergograf sa skalom, na kojoj se bilježila jačina pokreta, i obično tipkalo za reakcije. Oboje je bilo sa dva električna voda spojeno sa Hipovim kronoskopom i sa glazbenom viljuškom sa stotinu titraja u sekundi. Na taj sam način mogla mjeriti osim jačine pokreta vrijeme reakcije na ergografu i na tipkalu i vrijeme rada na ergografu. Oboje sam pribilježila uz protokol o opažanikovim doživljajima.

Na taj način sakupljeni eksperimentalni materijal obradila sam statistički najprije isključivo u vidu pitanja: Po čemu postaje djelovanje voljno djelovanje, a po čemu doživljaj voljni doživljaj. Pri tome se pokazalo, da opažanici označuju svoje djelovanje samo onda kao voljno djelovanje, kad im se čini, da izvire iz njihovoga ja. Ali to ja u samomu doživljaju ne treba da bude svijesno. Doživljaj valja samo da bude takav, da se opažaniku čini, da djelovanje izvire iz njegovoga ja, kad na taj doživljaj svrne svoju pažnju. Za takvo pak shvaćanje vlastitoga djelovanja bitni su uvjet čuvstvena stanja, u kojima se onaj čas očituje njegovo ja i koja kao takva djelovanje pokreću.[11] Takva čuvstvena stanja opaža-

[11] E. Kučera: Experimentelle Beiträge zur Charakteristik der Willenshandlung. Kao prije. S. 242—248.

nici onda karakterišu kao čuvstvo aktivnosti, kao voljno čuvstvo, kao voljni impulz ili kao na poseban način doživljenu aktivnost.

Ali opažanici su pored dogovorenog označivanja doživljaja izjavama »nije voljno« ili »voljno je« spontano proveli opširnije stupnjevanje svake od ovih alternativa. Na osnovi statističkoga ispitivanja cijeloga eksperimentalnoga materijala s obzirom na to stupnjevanje lako su se uklonile čisto terminološke razlike, a djelovanje se od običnog refleksa do potpuno voljne radnje razdijelilo u osam voljnih stupnjeva i to:

1. Djelovanje, pri kojemu se ne zna, što će se učiniti, a i sama se kretnja izvodi gotovo nesvijesno. Čovjeku se poradi toga čini, da u takvomu radu nikako ne sudjeluje. Opažanici ga zovu refleksom, mehaničnim radom, jednostavnom reakcijom ili ga karakterišu kao nešto, što nije voljno.

2. Djelovanje, pri kojemu se doduše zna, što će se učiniti, ali u kojemu se kretnja nameće bez promišljanja ili protiv započetog razmišljanja. Čovjeku se čini, da i u takvoj radnji ne sudjeluje. Opažanici je zovu refleksom, mehaničnom ili automatskom radnjom, jednostavnom reakcijom, proizvoljnom kretnjom ili ju karakterišu kao nešto, u čemu ne nalaze ništa svoga i što nije voljno.

3. Djelovanje, u kojemu su svijesne različite mogućnosti i u kojemu se na osnovi jasnoga promišljanja jedna od njih izvede, a čovjeku se ipak čini, da u tomu poslu ne sudjeluje, već da samo znade, što se u njemu zbiva. Takvo djelovanje opažanici zovu automatsko ili pasivno ili ga karakterišu kao djelovanje, koje nije voljno.

4. Djelovanje, u kojemu nema izbora ili u kojemu se ne bira i ako je zato bilo prilike, a čovjek ipak osjeća, da u njemu nekako sudjeluje. Čini mu se, da je mogao i nešto drugo učiniti ili da je nalog spontano izvršio, jer je sam sebi postavio zadatak ili jer je usvojio, što se od njega traži. Opažanici takvo djelovanje karakterišu kao neautomatsko ili nemehanično, kao psihomotorično, svijesno, slučajno, aktivno, spontano ili kao voljno.

5. Djelovanje, koje čovjek izabire i poradi toga osjeća, da u njemu sudjeluje, ali pri tome ujedno zna, da taj izbor su određuju i neki izvanji faktori, pa da njegov ja ne dolazi u njemu posvema do izražaja. Takovo djelovanje opažanici karakterišu kao promišljeno ili kao aktivno djelovanje.

6. Djelovanje, u kojemu se čovjek smatra jedinim uzrokom radnje. To je obično onda, kad ga karakteriše kao odluku ili kao izbor sa značenjem »moja odluka«, »moj izbor« ili kad radnju,

u kojoj nema izbora, ne izvede onako, kako mu se nameće, već mimo toga ili protiv toga nekako drugačije. Opažanici ovakvo djelovanje zovu odlukom ili izborom ili ga karakterišu kao voljno.

7. Djelovanje, u kojemu se čovjek ne smatra samo jedinim uzrokom radnje, već mu se i svaka etapa u njoj čini kao spontana reakcija. Svejedno je, da li pri tome ima izbora i odluke ili toga nema. Ovakvo djelovanje karakterišu opažanici kao samostalno, svijesno, potpuno voljno djelovanje.

8. Djelovanje, koje izvire isključivo iz ličnosti, i u kojemu se ta ličnost ujedno afirmira prema časovitim impulzima i prema vrijednostima momenta. Opažanici ovakvo djelovanje karakterišu kao potpuno voljno.

Ovo stupnjevanje volje, koje svi opažanici provode bez posebne upute, nije prema tomu stupnjevanje po intenzitetu, već je kvalitativno različito djelovanje, a razlikuje se po tomu, kako i u kojemu opsegu se čovjeku čini, da u njemu sudjeluje. Prema tome naime, da li čovjek svoj ja smatra jedinim izvorom djelovanja, ili mu se čini, da u radu samo sudjeluje ili da nema nikakvog udjela u njemu, karakteriše on svoje djelovanje kao više ili manje voljno ili kao bezvoljno.[12]

Ovim stupnjevanjem voljnosti se potvrđuje konstatacija, da djelovanje postaje voljno djelovanje, a doživljaj voljni doživljaj samo ako čovjek nalazi, da ga pokreću čuvstvena stanja, u kojima se onaj čas očituje njegovo ja.

Uz ovo spontano stupnjevanje voljnosti spominju svi opažanici napokon isto tako spontano pri opisivanju svojih doživljaja i uzroke i motive svojeg djelovanja. Kako je pojam motivacije voljnoga djelovanja u savremenoj psihologiji isto tako šarolik i nejasan kao i karakteristika samog tog djelovanja, odlučila sam, da i te podatke svoje eksperimentalne građe u vidu toga pitanja obradim statistički. A činilo mi se to važno i poradi toga, što sam se nadala, da bi se na taj način moglo otkriti i to, koje značenje zapravo imaju motivi u voljnomu djelovanju i kako ga oni suodređuju. Od 424 eksperimenta, što sam ih izvela sa 10 opažanika bilo je 99 jednostavnih reakcija i 325 ekseperimenta s izborom djelovanja na ergografu. Samo u ovim potonjima mogla sam naravno naći podatke o motivaciji. U 25 od tih eksperimenata nije bilo takovih podataka, dok je u 47 eksperimenata bilo po dva, a u 3 eksperimenta po tri takva podatka. U 128 slučajeva nalaze opažanici samo, da su jednu mogućnost djelovanja izvršili zato, jer im se ona naprosto nametnula, u 225 slučajeva pak kazuju uzroke, koji su ih potakli, da izaberu djelovanje, što su ga izvršili. Kad se te izjave opažanika o uzrocima njihovoga rada i izbora sustavno poredaju i pregledno prikažu, pa se kao primjer za svaki podatak navede barem po jedan protokol od svakoga opažnika, dobiva se ova značajna

[12] E. Kučera: Experimentelle Beiträge zur Charakteristik von Willensstufen. Kao prije. S. 29—32.

KARAKTERISTIKA MOTIVACIJE VOLJNOG DJELOVANJA PO OPAŽANICIMA

I. U 25 pokusa 8 opažanika ne izjavljuje ništa o uzrocima svojeg djelovanja:

I 16. Sad je bila automatska radnja, meni nije bilo dosta jasno kad sam radio, da li je to bio izbor. Ali kad sam već pridigao ruku. onda mi je bilo jasno. I to je tako brzo išlo, da sam ne znam, zašto sam udario na tipkalo.

II 15. Razmak između »skoro« i »sad« bio je velik. Onda sam se imala sjetiti, što imam činiti. Nisam bila zadovoljna, da sam povukla srednje, jer sam se tek u momentu radnje sjetila, da imam izbor po volji. Bez žurbe, bez interesa. Sad sam se sjetila, mogla sam i jače povući, na slabije se nisam sjetila. Ovo je mješavina voljnoga i automatskoga, ali nije bilo automatsko zbog naređenja, već zbog mojega raspoloženja. Nisam si bila sasvim svijesna, što mogu činiti.

III 1. Jasno automatski. Bio sam zaposlen mišljenjem, kako idu satovi. Kad je došao signal automatski sam izvršio radnju. Zašto sam ovo izabrao, to ne znam.

IV 26. Opet sam se spremio rukama za obadvije reakcije. Onda je došlo »tri«. Ha, opet! Već sam osjetio, kako se ruka sprema, da zgrabi ručku i povuče. Onda je došlo u svijest: Stoj! Počekaj! Neka ide papir! Onda neko vrijeme psihološka praznina. Onda je ruka udarila na tipkalo. Mene je začudila ta reakcija moje ruke, ali me je napunila zadovoljstvom, jer sam odobrio čin te oblasti svojega ja. Ovdje je prvi put nešto. Kod »čekaj« sam doživio zaustavljanje nečega. što je počelo da se događa. Ali o motivima za to nema traga u svijesti kao ni o motivima zá tipkalo. Potpuni vakuum jasne svijesti.

VI 11. Kod »molim« sam se sabrao. Kod »skoro« sam prihvatio stroj i čekao na zapovijed. Predomišljao, što ću učiniti, ako kažete »sad«. Zaključio, ako kažete »sad«, da ću udariti tipkalo. Onda je došlo »sad«. Onda dobro promozgao, je li to zbilja »sad«, ili koji drugi signal. Kad sam bio uvjeren o tome, onda udario.

VIII 28. Sada sam izabrala, bilo je dakle voljno djelovanje. Dugo je trajalo, dok sam se koncentrirala poradi satova. Onda kod »sad« jasno: četiri su mogućnosti. Onda povukla najslabijom snagom. Zašto, ne mogu da kažem.

IX 12. Različiti impulzi. Odluka na desno. Impulzi postaju pomalo slabiji. Još su lake smetnje za odluku. Tražim motive. Djelovanje je ravnodušno, ali ipak se prikazuje kao voljno, kao izbor, samo je u izboru još laki impulz, ali on ne dominira.

X 5. Manje voljno djelovanje, nego li prije, jer nisam čekao, dok su mi bile sve mogućnosti oštro nazočne i jer sam pače kod same reakcije od jedne mogućnosti prešao drugoj od srednje naime k najjačoj. Danas sam premalo koncentriran poradi izvanjih prilika.

II. U 128 pokusa 10 opažanika izvršilo je djelovanje, jer im se to djelovanje naprosto nametnulo i to:

1. U 51. od tih 128 pokusa 10 opažanika ne zna, zašto se to djelovanje nametnulo:

I 48. Prijašnji su eksperimenti djelovali tako, da sam i sada očekivao signal »sad«. Akustički ritam. Iznenađen, da je »tri« i već sam uhvatio ručku i znao, da je »tri« jednako najslabije. U tom momentu sam se sjetio tipkala i udario sam lijevom rukom tipkalo. Zašto ne znam. I glasno sam rekao: »A, pa...«, a u sebi: »Mogu i to«.

II 14. Čekam i čekam, dok čujem, što ćete mi konačno kazati. Prsti nisu bili na aparatu, već sam ih u zadnji čas približila i skupila sve svoje misli, da razumijem, što od mene tražite. Znala sam samo, da moram jako povući, ali nisam prejako povukla, kao da me u tomu spriječilo dugotrajno razmišljanje, što moram učiniti. Kao da nisam imala vremena, da jače povučem.

III 55. Prije signala sam razmišljao o tome, kamo moram ići. Sad je došao signal. Predodžba tipkala je falila. Prva je predodžba bila 10. Povukao 10. Nije bilo metodički. U staroj terminologiji slučajno s jednim voljnim akcentom. Iradijacija čuvstva od pomisli, da mogu zakasniti. To je ušlo u djelovanje, a kod referiranja se još pojačalo.

IV 23. Kod priprave nakon onih opomena potpuni mir. Kod »sad« mi nije bilo odmah jasno, što znači. Onda se sjetio izbor po volji. Onda nešto moram uraditi, bilo što. Neka bude najslabije. Došla je ta misao i povukao najslabije.

V 24. Koncentrirana. Kod »molim« osjetila napetost. Kod »skoro« je rasla napetost. »Jedan« ugodno čuvstvo, jasnoća, što je i ja sam povukla. Tipkalo nije bilo u svijesti ili možda nešto latentno. To ne mogu nazvati voljno, jer tu mene opet nije bilo.

VI 14. Kod »molim« metnuo sam jednu ruku na stroj, a drugu na tipkalo. I sad sam mislio, da ćete mi reći »jedan«. Vi ste zbilja rekli «jedan« i ja sam mehanički povukao. Na tipkalo nisam ni pomislio. Mehanički, jer iza signala ništa nisam mislio, nego kako sam čuo »jedan« odmah povukao.

VII 1. Najprije stanje napetosti. Što ima tu zapravo? »Sad« i brojke. Što znače brojke? Bio sam upravo kod brojki, onda je došao broj. Ali kretnju nije prouzročilo samo izgovaranje brojke. Možda je samo nešto tomu doprinijelo. Kad sam shvatio smisao broja, potegnuo sam odmah maksimalnom snagom.

VIII 6. Kad je došao zadnji signal razmišljao sam, što moram učiniti. Zadnja je došla pomisao na tipkalo. Kad sam upravo došla do tipkala, odlučila sam se za tipkalo, bilo je mehanično, jer sam bila motorički raspoložena i jer sam u brzini reagirala. Na mogućnost izbora sam zaboravila.

IX 33. Impulzi na desnoj strani, ali neodređeno determinirani. Bavim se impulzom za srednje. Onda sam se odlučio za prvo, a da se na mogućnost na lijevoj strani uopće nisam obazirao, jer se desna mogućnost fiksirala. Voljno djelovanje.

X 7. Tri mogućnosti potezanja javljale su mi se polako u svijesti, onda sam si postao svijestan, da mogu i sa tipkalom reagirati i odmah sam to učinio. Izbor je bio svijestan, ali nije bilo svijesno zašto sam s tipkalom lijevo reagirao.

2. U 77 od 128 pokusa 10 opažanika navodi uzroke, poradi kojih im se izvedeno djelovanje nametnulo i to:

a) u 22 pokusa 5 opažanika označuje kao uzrok tomu nametanju ili jačinu zadnjeg utiska ili asocijativnu povezanost toga djelovanja s onim, što im upravo zaokuplja svijest ili razmišljanje o njemu ili dispoziciju za to djelovanje stvorenu u predhodnom eksperimentu:

I 37. Prije potezanja bilo mi je jasno, da mogu udariti i na tipkalo. Kad je došao signal »dva« bilo mi je najprije nejasno, što to znači. Onda mi je postalo jasno. Potegnuo sam srednjom snagom, a pri tomu mi je i tipkalo bilo u svijesti. Tu je bio izbor i odluka, a ipak radnja nije bila voljna, jer sam bio prisiljen da vučem. Signal je bio u svom djelovanju jači nego odluka.

III 30. Prije signala imao sam predodžbenu vezu između »ne volim toga čovjeka« i predodžbe pestnice. Kad je došao signal nisam ga apercipirao kao »jedan«, nisam pomislio na mogućnost izbora i radio sam tipkalom, jer je to bilo nekako u vezi s predodžbom pesnice. Čitava radnja ima afektivni karakter. Bila je izražaj misli: »Ne volim toga čovjeka«.

IV 36. Mir. Stroj mi je bio ugodan kao i prije. Očekivanje, što će biti. Ruke držim uz čelo, da ni jedno ne preferiram. Padne mi na um, kako bi bilo, da udarim tipkalo. Ne ću se odlučiti ni našto. I konstatiram, da nema nikakove posebne sklonosti u meni. Onda slijede znakovi. Dolazi »sad«, kojega potpuno razumijem. Razumijem, da mogu učiniti sve što hoću. Ne mogu se odlučiti ni našto. Sjetim se, nečim se to mora dovršiti i udarim tipkalo. Nekako su mi na dnu svijesti sinule nekakove mogućnosti, ali nisam došao do jasnoće. Ali čim sam udario tipkalo pomisao: Nisi li to učinio, jer si na tu mogućnost prije pomišljao, ali vezu nisam mogao konstatirati.

V 27. Sad sam prije »molim« bila rastresena, ali kod »molim« nije bio onaj obični šok. Sasvim sam se mirno sjetila, da se moram koncentrirati. Kod »jedan« nisam odmah znala, što je to, premda smo već triput s tim eksperimentirali. Bila sam na putu, da se izgubim. Najedamput se trgla i odlučila da povučem »jedan«. Jedan čas sam pomislila već, da udarim »ne«! Ali u svijest je došlo: jedan jednako četrdeset i odlučila sam da uzmem stroj. Voljno zato, jer su bili kojekakvi faktori, jer sam sa sobom računala, osjećala sam se ubrojivom, da se ja kao ja mogu odlučiti. Ja je nešto, što je drugačije, nego sve, što me okružuje. Nešto me trgne i probudi u meni ono, što je drugačije, nego sve drugo.

VII 7. Tipkalo. Iza cijele stvari je ostala prilično jaka neugoda. Kod »sad« su bile četiri mogućnosti jasno u svijesti, ali ja se

nisam mogao otresti tipkala, možda negativno raspoloženje od prije. Bila je neka oscilacija, ali samo između tipkala i dinamometra kao cjeline, jer nije došlo do individualizacije prilika na dinamometru.

b) U 6 pokusa 3 opažanika nalaze, da im se djelovanje nametnulo sjećanjem na prijašnje slične reakcije.

II 22. Mirno čekala na znak. Slutila sam, da će doći »sad«. Veselila sam se, kad sam to čula. Sve dalje u mirnom raspoloženju razmišljala. Najprije vidim jasno tipkalo, kako ga pritištem, onda srednje u obliku osjeta inervacije u ruci. Isto tako kod najslabijega osjeti u ruci, kad je došlo do najjačega, nametnulo mi se, da i danas povučem najjače i ja sam se za najjače odlučila, valjda pod uplivom naših prijašnjih eksperimenata.

VIII 42. Tipkalo je bilo jedva primjetljivo u svijesti, tako da sam već bila raspoložena za povlačenje. Onda misao: Ti možeš i na tipkalo udariti. Ali i tu je »jedan« dominiralo i to zato, jer mi je odmah najjače povlačenje došlo u svijest, ono, koje sam upravo krivo izvela. Mogućnost tipkala je igrala vrlo malu ulogu, jer je ovo prevladavalo.

X 4. Sve mogućnosti su mi bile u svijesti, ali ipak je bilo više proizvoljno djelovanje, jer u času kad mi je aparat na lijevoj strani došao jače u svijest, on mi se nametnuo. Valjda poradi toga jer je bio u središtu našeg razgovora.

c) U 5 pokusa 4 opažanika kažu, da im se to djelovanje nametnulo poradi vježbanja prije eksperimenta:

II 16. Mirno sam čekala na signal. Isto tako mirno sam potegnula aparat. To nije bilo voljno. Na druge mogućnosti nisam ni mislila. Nisam znala zašto vučem, niti kako treba da vučem. Stajala sam pod uplivom vježbanja. Te vježbe su dominirale. Na uputu sam zaboravila.

VI 4. Iza »molim« uhvatio ručku. Kod »skoro« držao ručku. Mislio nisam baš ništa. Kod »tri« povukao, misleći, da je tri najjače. Ovo je išlo automatski. Imaš »tri«, povuci! Druga mogućnost uopće nije bila u svijesti. Prije eksperimenta sam vježbao s ručkom.

VIII 9. Imala sam doduše osjećaj, da mogu dvoje, ali jer sam drugo imala više u vježbi, izvela sam to bez promišljanja. Poradi toga to zapravo nije bio izbor, više reflektorno.

X 18. Buka vani zaokupila mi je pažnju. Onda signal. Onda munjevito prihvatio stajalište izabiranja. Onda traženje, da li su izgovorene brojke. Onda nešto nejasnoga. Onda je signal »sad« bio jasan. Onda kratkotrajna predodžba, da sam u nutrini raspoložen za izabiranje i da se izbor od mene traži. Onda mi je došao signal »sad« u svijest i to jasnije nego li sve, što sam do sada spomenuo, valjda poradi svoje jednostavnosti prema kompliciranosti dosadanjega. K tomu se pridružilo nešto poznatoga, što sam u današnjim pokusima već doživio. Čini mi se da je time uslijedila neka determinacija, koju nisam ni pokušao prevladati izborom. Valjda zato, jer mi se sa signalom »sad« nametnuo imperativ navike, naime ono, što sam prije činio.

d) U 17 pokusa 6 opažanika kažu, da im se djelovanje nametnulo poradi odluke stvorene prije eksperimenta.

I 10. Sad je zlo! Ja sam prije mislio, da ću udariti na tipkalo da bude kao točka iza eksperimenta. Ali iza »skoro« odlučio sam da povučem ručku, mislio sam da će doći »dva«. Kad ste rekli »sad«, ja sam odmah povukao ručku energijom, koja bi odgovarala broju dva. Pri tom mi je bilo jasno, da ste rekli »sad« i da sam imao pravo birati između svih mogućnosti. Ali tek sad dok ovo govorim postaje mi jasno, da ipak nisam pogriješio. Naravno prekasno! Impulzivno, automatski, jer prebrzo, nisam birao, udešen za »dva«, radnju izvršio. Kasnije tek jasno, nisi morao!

II 38. Bila sam uvjerena, da će doći »sad«. Prije signala su mi sve mogućnosti projurile kroz glavu. Odlučila sam na »sad« tipkalom reagirati. Kad sam to promislila, došla je zapovijed. Bila sam iznenađena, što sam ispravno slutila, sa prilično jakom kretnjom udarila sam na tipkalo i to ne kao obično prstom već dlanom. Kao u znak jakoga apostrofiranja. To sam odlučila i to ću učiniti. Iza »sad« sam još jednom proletila mogućnosti brzo i površno. To je bio izbor među mogućnostima.

III 7. Pokušao sam prije signala ne misliti, ali onda ipak odlučio raditi strojem. Kod »jedan« pomisao: Jasno da mora uvijek biti 60. Nisam imao druge mogućnosti, zbog toga povukao 60. Radnja prije određena i onda izvedena automatski.

V 3. Već prije signala sam željela, da dode najjače, htjela sam jako povući. Kad je došlo »dva«, to me smelo. Tipkalo je bilo samo nejasno u svijesti. Ruka je bila pripravna. Ali samo da je došlo »sad« udarila bi na tipkalo, inače ni u kojem slučaju. To nije bilo ništa spontanoga, već unaprijed određeno, jer ja sam htjela najjače, a kad to nije došlo, izvršila sam ono, što mu je bilo najbliže.

VI 42. »Molim« ruka na stroj, kod »skoro« na tipkalo. Sad ću udariti tipkalo. Ne znam ni sad još, što je »tri«. Voljno, jer sam već prije odlučio, da ću udariti tipkalo.

VII 5. Komplicirana pripovijest! Ne mogu reći, da sam tipkalo slobodno izabrao. Kad sam sjeo mislio sam na najzgodniju udešenost opažanika. Već položaj tijela može biti takav, da jednu reakciju predestinira. Prije sam tako reagirao na »tri«. Kad se već ovako sjednem onda mi se čini, da je to i ako ne u jasnoj svijesti, skopčano sa potezanjem ergografa. Onda misao, svemu se ukloniti, što kod pripremanja udešenosti upućuje na snažno potezanje. Time sam ograničio mogućnost izbora. Sad je došao signal. I ja sam postigao, što sam htio spriječiti, samo prema drugoj strani! U nutrini sam se odvrnuo od potezanja, i tako mi je preostalo samo tipkalo.

e) U 20 pokusa 9 opažanika nalazi, da im se djelovanje nametnulo poradi slučajnog impulza za kretnju, poradi dodira ili poradi položaja ruke:

I 55. Razmišljao, što će doći, ali si nisam ništa preduzeo. Tek iza »sad« sam razmišljao. Obadvije ruke su bile pripravne. Bi li udario

ili potegao? Onda sam udario na tipkalo, valjda zato jer je položaj te ruke bio zgodniji.

II 32. Kod »sad« sam časak razmišljala o tomu, što vi hoćete. Onda mi se činilo, da imam izbor, ali to nije bilo sasvim svijesno. Nisam čekala dok vašu zapovijed sasvim shvatim, već sam nehotice po staroj navadi najjače potegnula. Imala sam više osjete, nego čuvstva pri tomu. Napose osjete u ruci, koji su me potakli, da jednu određenu kretnju ponovim. Ti osjeti su dominirali nad mojom voljom. Kad sam izvela kretnju, bila sam dijelom zadovoljna, a dijelom iznenađena i malo ljuta, što nisam poslušala svoju pamet i što nisam čekala, dok se odlučim. Imalo je puno refleksivnoga u sebi. U početku je bila jasna zapovijed, bila sam na putu k odluci. Ali prije cilja je osjet u desnoj ruci skrenuo moju pažnju. I tome sam podlegla. Najprije volja, onda refleks.

IV 15. Sad sam jednu ruku metnuo na tipkalo, a drugu na aparat i zaklopio sam oči i tako sam čekao. Nenadano je došao signal. Kad si »sad« rekla, nisam njegovo značenje potpuno razumio. Već mi je bilo, vući ću, ali kad sam osjetio pritisak prstena i tipkalo, udario sam na tipkalo. Ruka mi je pobjegla. Stvar samo sa većim aparatom i pripravom, ali jednako automatska kao i kod udaranja na tipkalo.

V 30. Nije bilo posvema jasno, što znači »sad«. Sve četiri mogućnosti su bile u svijesti. Dakle mogu slobodno birati. Htjela sam 10 povući, jer sam za rješavanje ovoga pitanja toliko energije potrošila, da mi je manjkala za najjače potezanje. Tipkalo nisam izabrala, jer sam prije vježbala potezanje, pa sam imala još osjete u desnoj ruci. Nije bilo posvema voljno, jer je nastalo nuždom prilika izazvano osjetima u desnoj ruci. Ali bili su ipak i izbor i odluka tu, tu sam ja sudjelovala. Bilo je samo slabo voljno, jer sam ja doduše bila tu, ali samo nekako u podsvijesti, tako da sam mogla sve kontrolirati, ali pozitivno, to nisam sasvim ja.

VI 32. Kod »molim« sam imao ruku na stroju. Kod »skoro« miran. Kod »sad« povukao stroj. Nisam uopće birao na stroju, niti kod povlačenja mi nije bilo svijesno, što hoću. Tek kad sam povukao osjećaj, da je »dva«. Mehanički, jer sam to povukao, jer mi je ruka bila baš tamo.

VII 2. Pogrješno u toliko, u koliko nisam došao ni do izbora, ni do odluke. Poradi neugode neznanja učinio sam nešto. Ispražnjavanje neugode u potezanju, jer se ovaj aparat čisto osjetno više nameće, lijeva ruka lako nestaje iz svijesti, jer gotovo nezaposleno ovdje leži. U desnoj su takovi osjeti, kakovi se obično javljaju prije potezanja. To je išlo u prilog potezanju.

IX 23. Odluka odmah raditi, na to odmah desno reagirao s impulzom srednje jakosti. Tu ne mogu opaziti nikakov voljni akt. Da li sam to htio ili nisam, to je ipak popuštanje motoričkom impulzu više ili manje. Zato odluka radnju što brže izvesti.

X 9. Malo prije nego što mi je bilo svijesno, kako smijem reagirati, nesrećom sam se dotakao aparata lijevo, s kojim obično nisam u vezi kao s aparatom desno. Onda jasna predodžba od »tri«, onda ne posve jasan pregled s kojom jačinom potezanja smijem reagirati i onda sam vukao ručku, kako mi se čini, pod uplivom prije spomenutog dodira.

III 6. Jako dugo! Pokušao sam ne misliti ili misliti o drugim stvarima. Kod »dva« iznenađen. Neodlučnost. Čuvstvo trajanja vremena. Nejasna predodžba od »dva«. Motorički osjeti, poradi toga udario na tipkalo. Slučajno djelovanje poradi iznenađenja, nejasne predodžbe, nema izbora, nisam znao, što imam izabrati, čisto motorički.

f) U 7 pokusa 3 opažanika nalaze, da im se djelovanje nametnulo poradi čuvstvenoga stanja ili raspoloženja, koje ih je upravo zaokupilo:

VII 4. Bio sam si toga svijestan, da imam izbor, ali ipak nisam slobodno radio. Nešto življe. Tendirao snažnom djelovanju. Time je došlo »tri« u dobar položaj. Ja bih ga valjda i povukao, da je došao signal »sad«, ali ne u smislu prethodne odluke, nego iz raspoloženja, koje me je gonilo na jako djelovanje. Nisam mehanički radio.

IX 29. Ponovni impulzi desno. Jasno opažanje. Onda lijevo izmjenični impulzi. Djelovanje bez interesa. Nešto potišteno raspoloženje, to djeluje. Neugodno čuvstveno stanje.

X 22. To bi najradije opisao kao polagano pregledane mogućnosti, a da se pri tomu nisu javili motivi, koji bi me mogli zadovoljiti. To je dovelo do neugodom obojenoga rezultata, da ću jednostavno udariti na tipkalo. Tu nije odlučivala jasnoća i razmišljanje, nego raspoloženje i afekat i to bez prethodne borbe

III. U 225 pokusa 10 opažanika označuje motive, koji su ih potakli, da izaberu izvršenu kretnju ili da se za nju odluče i to:

1. U 59 od tih 225 slučajeva 9 opažanika izabiru izvršenu kretnju ili se za nju odlučuju, da izmaknu nečemu, što im je neugodno i to:

a) U 33 pokusa je za 9 opažanika jedna mogućnost izrazito neugodna, pa zato izabiru drugu mogućnost.

I 46. Prije nego što ste izgovorili signale, mislio sam, da će doći »sad«. Kad je zbilja došlo »sad«, znao sam, da su mi sve mogućnosti otvorene. Ruka se približila ručki, ali nisam znao, kojom snagom bih potegnuo. Onda pomisao, da mogu i sa tipkalom reagirati. I tako sam udario na tipkalo, da izmaknem nečemu, što bi mi bilo neprilično.

III 33. Prije signala nisam ništa mislio. U času kad su došli signali mislio, da značenje signala nisam opetovao Onda misao: »Sad« jednako sve reakcije. Reagirao sam s tipkalom poradi čuvstva lijenosti, da ne moram birati među različitim vrstama potezanja.

IV 9. Sud: Ti možeš raditi, što hoćeš. Nisam našao u sebi motiv za bilo koju odluku. Sjetio sam se, da ne trebam žuriti. Onda misao: Zašto bi baš na tipkalo udario? Ova pomisao na tipkalo bila je sada izrazito neugodna. U duhu sam učinio gestu, kao da sam sa rukom odmahnuo i povukao sam ručku.

V 18. Nije bilo voljno, jer sam se izgubila. Ali onda se najednom javlja jedna snaga, pokazuje se mogućnost, da se oslobodim neugodnog razmišljanja i to sam htjela. Čuvstvo oslobođenja, dizanje nad neprijatno i to je voljno.

VI 26. Kod »molim« desna ruka na aparatu, kod »skoro« sasvim miran. Kod »sad« sam udario na tipkalo, jer nisam imao volje da biram među mogućnostima na aparatu. Nije bilo volje, jer danas uopće nisam raspoložen da mislim. Sve se odvija mehanički, bez posebne volje.

VII 9. Sada je imala doći odluka, sada sam morao još jedamput proći sve mogućnosti. To je bio prvi izvor neugode. Najprije sam kolebao između tipkala i dinamografa. Tipkalo sam odklonio kao prejednostavno, u kome nema ništa. To je vrijedilo i za povlačenje »jedan«. Najradije bi bio »tri« povukao; ali to mi se činilo kao oponašanje prijašnjega pokusa. To je bio drugi izvor neugode, da sam se odlučio za »dva«. I povukao sam »dva«.

VIII 22. Povlačenje neugodno. Tipkalo je bilo jače svijesno nego li prije. Možda sam izabrala tipkalo, jer sam na nj svratila pažnju. Sa »dva« je spojeno za mene najteže potezanje srednjom snagom, tomu sam htjela izmaknuti.

IX 21. Izmjenične slabije impulze sam odklonio, izabrao sam tipkalo. Motiv laka nesklonost za potezanje.

X 29. Svijesno udešen za izbor. U isti čas svijesno, ako udariš na tipkalo doći će neugoda. Odlučna nesklonost tu neugodu primiti na sebe. Nesklonost je bila tako velika, da sam radije izabrao mogućnost, da ću krivo reagirati, nego tu neugodu.

b) U 20 pokusa 5 opažanika izabiru ono, što im se upravo javlja u svijesti, jer su već predugo oklijevali, a to je oklijevanje vazda neugodno:

III 28. Prije signala nisam ništa mislio. »Jedan« me je iznenadilo jer nisam imao pravu predodžbu o reakciji. Osjećao sam, da vrijeme prolazi, poradi toga vremena sam sa tipkalom kao sa najbržim reagirao.

IV 39. Nisam znao, što »sad« znači. Onda sam se sjetio: »sad« jednako po volji. Onda sam čekao, što ću učiniti. Iza nekoga vremena misao: Što dakle! — i misao: Ja ću još čekati, što će doći. Iza duzgoga vremena, ne dolazi ništa. Bio sam siguran, da sad zbilja ne će više ništa doći. Bio sam apsolutno bezvoljno biće. Tako mogu do sudnjega dana sjediti. Misao, stvar se mora tehnički svršiti i ujedno misao, kako ću s asocijacijom »najjednostavnije« udariti na tipkalo, što je odmah i uslijedilo.

V 8. Najprije sam imala najjače u svijesti kao broj 40, onda sam mislila na 20, onda na tipkalo. Tu sam mislila, ne ću! Onda mi se činilo, da je već mnogo vremena prošlo, pri tomu mi se javila još jedna mogućnost u svijesti i ja sam povukla.

VI 6. Kad je došao signal, nisam odmah znao njegovo značenje. Mnogo je vremena prošlo, opazio sam svoju pogrešku i povukao ručku, a da nisam ocjenio jačinu potezanja.

IX 32. Morao sam se truditi, da ne izvedem unaprijed učinjene odluke. Onda jaki impulz za povlačenje, onda slabo lijevo. Izabrao sam desno popraćeno jakim impulzom, jer nisam htio odugovlačiti s izborom.

c) U 6 pokusa 4 opažanika izabiru jedno djelovanje, jer im je način drugoga djelovanja nejasan.

III 17. Mislio o problemu futura u hrvatskom jeziku, ja hoću, ja ću. Ali što ja hoću? Ja hoću pokazati svoju jakost. To bi bilo 60 ili više. Tu je došao signal. Ali dragi prijatelju, zašto takove gluparije? Nisam apercipirao signal, nego tipkalo, jer nisam htio glupost učiniti. Potpuno svijesno. Radnja svijesna, nije automatska, aktivna. Nije bila duboko voljna, kao ona prije. Tamo sam se borio. Ali ovdje nije bio osjećaj dužnosti, nego jedan snobizam.

IV 37. Potpuni i veliki mir. »Molim«, koji sam adekvatnom jasnoćom apercipirao. Onda je došlo »tri«. Sada se sjećam, da mi onda nije bilo jasno, koju jačinu potezanja znači »tri«, ali sam znao, da je ovo na desno. I taj momenat se sjetim, što ću učniti. Ako ju uvijek slušam, sad ju ne ću poslušati! I udario sam na tipkalo. Ovo je slijedilo odmah iz svijesti: Uvijek ju slušam, sad jednom za promjenu ne. Došla mi je na pamet kombinacija, da zato nisam poslušao, jer mi nije dovoljno jasno bilo, koju kretnju znači »tri«.

V 21. »Molim« i »skoro« nisam apercipirala. Kod »sad« sam osjetila napetost. Zaboravila sam što znači »sad«. Zato sam na tipkalu signalizirala »ne«. Nije voljno, jer je nastalo pod pritiskom prilika. Ja nisam tu. U svijesti su bile tri mogućnosti na stroju i jedna na tipkalu. Činilo mi se strašno mnogo, ta množina me je prisilila, da na tipkalu signaliziram »ne«.

VIII 36. Bilo mi je teško naći, što spada k »sad«. Počela sam razmišljati. Svakako tipkalo igra neku ulogu pri tomu, dakle ne trebam dalje razmišljati. Udarila na tipkalo, mehanično, jer ja to nisam izabrala.

2. U 166 pokusa 10 opažanika izabiru djelovanje, jer se tim djelovanjem ostvaruje nešto, što im je drago i to:

a) U 48 pokusa 8 opažanika izabiru izvršeno djelovanje, jer im je udobno, ugodno, lako, jednostavno ili im se čini, da ga mogu najbrže izvršiti.

I 12. Priprave kao prije. Očekivanje. Odlučio već prije, da ću sada dobro paziti, da mi ne izmakne značenje brojki. Kod »sad« odmah sve mogućnosti jasne. Odmah udario na tipkalo, jer to njbrže ide. Voljno, jer su mi sve mogućnosti bile jasne. Uza to uvijek nešto kao impulz, nešto kao »ti moraš odmah«, što struji kroz cijelo tijelo.

I 15. Sad nije bilo nikakve priprave. Bio sam si svijestan, da mogu birati između tipkala i ergografa. Bilo mi je ipak jasnije u svijesti, da ću kod »jedan« potegnuti ergograf, nego da ću udariti na tipkalo. Htio sam raditi. Ugodno čuvstvo. Ja mislim da to dolazi odatle, jer sam sada već uvježban, pa ona neugodna strana impulza kao da me netko goni, postaje slabija. Rad je voljan, jer sam ga ja izabrao: »Aha! sad možeš opet vući. Uza to ugodno čuvstvo. To je ono, što me je potaklo, da ovo radim.

I 32. Ruka je bila na ručki aparata. Kod »sad« mi je bilo jasno, da se mogu po volji odlučiti. Onda mi je odjednom došlo na pamet, sad ćeš baš udariti na tipkalo radi promjene ili jer je lako ili jer je najbrže gotovo. Čuvstvo lakoće, zadovoljstva, svježine.

II 11. Da sam htjela, mogla sam već prije reagirati. Ali ja sam željela, da se »jedan« najprije posvema izgovori i da se i posljednji njegovi zvuci izgube. Ja ne znam, da li sam povukla cijelom snagom. Više sam gledala na to, da radnju izvedem promišljeno, pri čemu vrijeme može nadomjestiti snagu. Mislila sam na fizikalne zakone. Cijela stvar je imala mali humoristični prizvuk. Iskreno malo veselje, da sam napokon došla do toga. Kad sam povukla bila je stvar u istinu i gotova, a ne kao prije, kad mi se kretnja činila kao nešto nedovršeno. Vukla sam, jer me je veselilo, da se u istinu, a ne samo igrajući bavim s aparatom. Na druge mogućnosti, nisam ni mislila. Voljni karakter očitovao se time, da sam ja osjećala, da bi mogla brzo povući i svom snagom, a ja sam se nekako igrala s vučenjem i mislila na onaj fizikalni zakon. Glavno je, da se dođe do rezultata, kako se dolazi do toga, to je svejedno. Fino sam povukla. Ljetno raspoloženje, u kojem čovjek želi, da se poda užitku i nema volje za brze kretnje.

III 16. Htio sam isto tako raditi kao prije. Samo tamno je bilo u svijesti, da tipkalo dostaje. Zato sam radio na aparatu. Izabrao sam 60, jer je to najlakše pogoditi. Voljno, ali ne izričito. Radnja je možda uvjetovana odlukom, koja nije bila u svijesti.

IV 39. Nisam znao, što »sad« znači. Onda sam se sjetio: »sad« jednako po volji. Onda sam čekao, što ću učiniti. Iza nekoga vremena misao: Što dakle? — i misao: Ja ću još čekati, što će doći. Iza dugoga vremena vidim da ne dolazi ništa. Bio sam siguran, da sad zbilja ne će više ništa doći. Bio sam apsolutno bezvoljno biće. Tako mogu do sudnjega dana sjediti. Misao, stvar se mora tehnički svršiti i ujedno misao, kako ću s asocijacijom »najjednostavnije« udariti na tipkalo, što je odmah i uslijedilo.

VI 46. Kod »molim« ruka na stroju. Kod »skoro« druga ruka na tipkalu. Onda mi je tipkalo postalo simpatično. Kod »dva« misao jednako 35. Ja to neću, ja hoću upravo tipkalo. Voljno. Ja sam htio.

VII 3. Ponešto umoran. Tu je bila odluka za najslabije djelovanje. Ipak je bilo pri tomu nešto izbora, i ako moram priznati, da predodžba dinamografa nije bila jasna kao predodžba tipkala. Možda je predodžba tipkala bila već prije tu poradi umora.

VIII 53. I sada mi je jasno: sa signalom su mi dane dvije mogućnosti: Ili najjače potezanje ili tipkalo. Htjela sam vući, da svladam umor. Neugodá kod te odluke. Onda je prevladala udobnost i ja sam izabrala tipkalo.

IX 30. Impulz desno. Kočenje. Djelovanje lijevo. Motiv čini mi se taj, da je to bilo najjednostavnije djelovanje.

b) U 25 pokusa 7 opažanika izabire djelovanje, kojim se ostvaruje ugodna promjena u jednoličnosti reagiranja.

I 38. Čujem zvukove aparata. Ne znam je li broj bio ili »sad«. Onda mi postaje jasno: moram se za aparat ili za tipkalo odlučiti. Udaram polako na tipkalo promjeni za volju. Uvijek sam volio potezati aparat, sada ne. Polako sam se odlučio za tipkalo To mogu označiti kao voljno.

II 23. Čekam pažljivo na vašu riječ. Čini mi se, da sam se brzo odlučila. Vidjela sam, da bi mogla odgovoriti sa »jedan«, sa »dva«, sa »tri« i pri tome sam imala inervacije. Tipkalo je bilo nejasno, ali ono je bilo tu. Onda sam se svijesno odlučila za »tri«, jedanput za promjenu. Vrlo slabo sam potezala. U ovom eksperimentu je još više voljno djelovanje.

III 29. Kad je došao signal, bio sam iznenađen, da je »jedan«. Opet mi je manjkala veza. Osjećao sam, kako prolazi vrijeme i htio sam opet tipkalom reagirati, ali onda misao, ne ću uvijek s tipkalom reagirati. Mislio sam na vezu između »jedan« i reakcije i sjetio sam se, da je 60 i ja sam vukao. Imao sam razlog za reakciju i ako nije bila metodička voljna reakcija.

IV 29. Došlo je »sad«. Opet ista pojava, ne znam, što znači. Međutim leže obadvije ruke posve jednako, malo bolno inervirane, lijeva na tipkalu, a desna na ručki i ja osjećam oba predmeta posve jednako i za vrijeme zapovijedi. Opet posve indiferentno. Pomisao, već dugo nisam udario na tipkalo. I odmah sam na nj udario. Uza to sam još pomislio, na drugoj strani bih morao izabrati jačinu potezanja, tipkalo je udobnije.

VI 37. Kod »molim« priprava. Kod »skoro« razmišljao: Ako ću ju moći brzo pogoditi, odlučit ću se za broj, ako ne, onda za tipkalo. Ako dođe »sad«, onda ću pokušati povući »tri«. I tako je bilo voljno, ja sam htio »tri« povući, da vidim da li ću ga pogoditi i da napokon učinim promjenu.

VIII 3. Za promjenu. Upravo je bilo najslabije povlačenje, zato sam sada udarila tipkalo. Bez čuvstava. Izbor, jer sam htjela imati promjenu.

X 13. Kad su mi sve mogućnosti bile jasne, opazio sam i ako ne s istom jasnoćom, da je jedamput došlo i »dva« kao podražaj i da smijem sa srednjom jačinom reagirati, što mi u drugim pokusima nije bilo tako blizu.

c) U 17 pokusa 8 opažanika izabire djelovanje, koje odgovara njihovom čuvstvenom stanju ili upravo pokrenutim inervacijama.

I 22. Razmišljao sam o tome, kako bi to rastumačio, da ja radije vučem, nego udaram na tipkalo i ako smijem udariti i na tipkalo. Vučenje smatram radom, a tipkalo ne. Htio sam dakle vući.

II 43. »Jedan« mi je bilo jasno, manje jasno mi je bilo »dva«. »Tri je bilo zavodljivo za moju udobnost i tako joj je odgovaralo, da sam se gotovo za nj odlučila. Ali s oštrim pokretom glave vratila sam se k »jedan«, da nešto zbilja izaberem. Sad sam imala jaku volju onako lijepo jako povući, ali onda me je opet privuklo ono blago i tiho, što je povezano sa potezanjem »tri«. Ali onda sam si ipak predomislila, pa sam se onoga prihvatila, gdje moja energija može doći do izražaja, koju sam u tom času osjećala, jer na koncu toga razmišljanja imala sam više energije, nego na početku.

III 46. Bio sam rastresen. Poradi prazne svijesti reagirao sam sa tipkalom. Osjećaj da vrijeme prolazi. To nije bilo voljno ali niti sasvim mehanično. Reakcija lijenosti.

V 20. Mislila sam, da je signal »jedan«. Voljno djelovanje, jer sam se odlučila za potezanje, jer sam htjela akciju. Tu sam ja sudjelovala. Osjećala sam snagu, koju sam htjela upotrebiti, nešto svoga.

VI 7. Za predsignala predomišljao, što će doći. Već sam odlučio da udarim tipkalo. Kad je došlo »sad«, nisam pazio, što ste rekli, nego sam udario na tipkalo. Voljno. Htio sam da ljenčarim.

VII 8. Sada pitanje, zašto sam »tri« povukao. Povodom našega razgovora i zato što sam opažanik došao sam u ugodno raspoloženje, bilo je poduzetnoga duha u meni. Time, što je došlo »tri«, što je odgovaralo snažnom djelovanju uslijedila je za pokus sretna koincidencija. To je odgovaralo mojoj udešenosti. Jer je to pristajalo, nisu ostale mogućnosti mogle doći do izražaja.

IX 8. Najjače potezanje. Napetost prije signala. Kolebao sam i izabrao sam onda, ponukan mojim impulzima, potezanje. Odluka se jako nametala: Sad ćeš jednom snažno povući i postići najveći učinak.

X 8. »Sad« je došlo ponešto iznenada, onda je munjevitom brzinom sinula spoznaja, da mogu reagirati, kako hoću. Onda čuvstvo olakšanja koje je izazvalo dobro raspoloženje i slobodno i veselo vukao sam spontano najjačom snagom.

d) U 2 pokusa 2 opažanika izabiru onu mogućnost, za koju drže, da odgovara željama eksperimentatora.

IV 8. »Dva« me je iznenadilo, ali i svaki drugi signal bi me iznenadio. U meni je bila samo sklonost, da te poslušam i ja sam te poslušao. Nešto protivnoga nije postojalo. Isti karakter, kao sve druge reakcije, samo jednostavna svijest čekanja, što će se javiti u svijesti između sklonosti da te poslušam i djelovanja.

VI 34. Kod »molim« sam bio spreman, kod »skoro« misao: što će doći? Ako dođe nešto drugo, a ne »sad«, onda ću ono drugo izvesti. Došlo je »jedan« i sada sam znao, to je najjače i ja sam povukao. Htio sam učiniti, što vi želite i to sam učinio.

e) U 28 pokusa 6 opažanika izabiru djelovanje, jer ih ono kao takovo zanima.

I 7. Htio sam udariti na tipkalo, ali u zadnji čas sam se odlučio za ergograf i to da vidim, da li ću opet kolebati, da li će mi biti jasno koja snaga odgovara broju.

II 41. Najednom sam se sjetila, ne znam zašto, mogućnosti izbora. Tipkalo mi je bilo posve jasno u svijesti i ta je predodžba bila jača od predodžbe povlačenja. Onda je došla prkosna samovolja sa znatiželjom, kao što je čovjek ima pri nečemu novomu. Ja sam udarila na tipkalo. Ali taj udarac sad nije bio znak, da neću »dva« povući, nego nešto afirmativno, nešto aktivno. Ja sada hoću reagirati s tipkalom.

IV 25. U prvi čas nisam razumio značenje broja. To je najslabije. Upravo ono, što ti najteže pogodiš. Da vidimo, da li će sada uspjeti! I ja sam najslabije povukao.

V 23. Sabrana kod »molim« i kod »skoro«. Kod »sad« sam znala, da imam četiri mogućnosti. Svjesno i voljno sam izabrala »tri«. Ja sam to htjela, jer mi je taj rad najteži. Zanimalo me je, da li ću ga pogoditi ili ne. Voljno, jer sam ja bila pri tomu, jer me je zanimalo, da li ću tako iznenada bez priprave moći 10 povući.

VI 41. Kod »sad« ruka na stroju, kod »skoro« druga na tipkalu. Mislio sam, sada ću povući najslabije. Onda je došlo »dva«. To me je smelo. Najprije nisam razumio, što je. Onda sam znao, to je srednje.

Pokušat ću da li ću to pogoditi. To je bilo voljno djelovanje, jer sam htio pokušati. Ali mislim, da nisam pogodio.

VIII 30. Sad mi je bilo jasno, ti možeš četiri stvari uraditi. Izabrala najjače potezanje, jer sam htjela ispitati, što sam opazila u predpokusu, da danas ne mogu tako jako vući. Izbor.

f) U 14 pokusa 5 opažanika izabiru onu mogućnost djelovanja, za koju su uvjereni, da će je moći ispravno izvršiti:

I 11. Kod »tri« nisam točno znao, što znači. Mislio sam dakle, bit će najbolje, ako udariš na tipkalo, to je sigurno. To je bio izbor, jer sam se odlučio.

III 14. Signal nisam apercipirao, vrijeme prolazi, nešto se mora učiniti, a ovo je sigurno. Djelovanje je slučajno.

IV 28. Moram se za nešto odlučiti. Podpuna nemotiviranost, apsolutna indiferentnost, nisam znao, što da radim. Onda misao, nešto moram učiniti, ja ću dakle povući. I ja počinjem povlačiti i potpuno mi je ravnodušno, što ću povući. U tom času je jedva primjetljivo duboko u svijesti bila misao, da sad ne znam pogoditi jačinu potezanja. Onda misao, najjače je sigurno. Neka bude najjače. I ja sam, da dođe stvar na čistac i da se eksperimenat ne pokvari, povukao najjače.

V 17. Bojala sam se, da ne zaboravim značenje znakova. Kod »dva znala sam, što je i sretna što razumijem povukla sam »dva«.

VI 12. Kod »sad« sam kolebala; što ću učiniti. Jedna ruka na aparatu, druga podignuta uz glavu. S tom lijevom rukom sam htio udariti tipkalo, ali onda sam mislio, predugo će trajati, zato sam povukao »jedan«. A upravo »jedan« zato, jer sam bio najsigurniji, da ću to pogoditi. Nešto moram učiniti. »Jedan« sam voljno povukao, jer sam to izabrao.

g) U 32 pokusa 9 opažanika izabire djelovanje, kojim se utvrđuje snaga njihove ličnosti.

II 40. Najslabije povlačenje je u mojoj svijesti dominiralo. Uzrok tomu nije bila udobnost, već neka vrst prkosa, baš ono ne ću, što mi se zapovijeda. To mi opet nije bilo pravo, jer bi se moglo misliti, da se bojim najjačeg potezanja, a ipak imam danas toliko energije u sebi, da bih to morala nekako istaći, demonstrirati. Ja sam se za »jedan« odlučila, da vladam sobom. Naravno voljno djelovanje, kad sam se toliko prebijala sama sobom!

III 15. Imao sam jaku težnju, da radim sa aparatom. Ali ja upravo to nisam htio učiniti, zašto sam se prije determinirao. Možda sam se prije signala odlučio, da radim protiv svoje predodžbe, da dakle ne radim s tipkalom. Ali onda bih sada morao raditi tipkalom. Ali onda bih radio prije apercepcije ili bez apercepcije. U času, kad je došao signal poradi toga predočio sam si rad na aparatu, ali sam udario na tipkalo. Voljno, jer je bilo djelovanje protiv predodžbe, koja se je nametala i koja je tendirala da se realizira.

IV 35. Mir. Zujanje aparata kao uvijek ugodno. Ugodno je čuti signale. »Sad« u početku nerazumljivo. Onda se sjećam, što znači. Cijeli proces slušanja signala do »sad« prati čuvstvo velike znatiželje. Kad sam razumio »sad«, nisam znao, što da radim. Neobično jasno su mi dolazile u svijest, možda nikada kao sada, predodžbe kretnja

sukcesivno svake za sebe i gotovo do u tančine jasno, udaranje na tipkalo, povlačenje najjačom, onda srednjom, a onda opet najjačom snagom. Ne mogu se sjetiti, da li je i najslabije bilo tu. Kad je sukcesivan rad bio gotov, nisam još uvijek znao, što da radim. Onda misao — sa jasnom svijesti, da sam to od tebe čuo — »Najjače je najneugodnije, zašto da se toga bojim« i ja sam potegnuo. Taj proces je bio posve pozitivno u meni i bio mi je isto tako pasivan, kao onomu, koji čita referat!

V 31. Kod »sada« mi je bilo sve jasno, što mogu učiniti i bila je borba između najjačega i tipkala. Bila sam sklona udariti tipkalom, jer sam nešto umorna, ali ja sam se protiv toga odlučila, da ću ipak najjače povući, da sama sebi pokažem, da to mogu.

VI 5. Nisam znao, koji će signal doći. »Tri«. Sjećam se, da je najslabije, ali nisam imao volju da to potegnem. Jedanput ću učiniti nešto po svojoj volji. Do sada sam uvijek slušao i zato sam uvijek povukao najjače.

VII 10. Bilo je voljno djelovanje. Malo prije sam bio nešto umoran i taj umor mi je bio neugodan. Kad je došlo »sad« bile su svijesne četiri mogućnosti. Ali te četiri mogućnosti nisu bile u meni posve aktualizirane. Tipkalo se posve izgubilo, radi se samo o dinamografu. Kod izbora najjačeg potezanja je sudjelovao umor. Htio sam prevladati neugodu izazvanu umorom. Imao sam mogućnost najjačom kretnjom umor nadglasati. I najjača je kretnja bila ugodna, jer sam posredovanjem aktivnosti došao više k sebi.

VIII 24. Tek, kad sam već vukla, razmišljala sam o tome, što zapravo »sada« sve znači. Sve. Ali međutim sam već bila usred povlačenja. Vukla sam dakle još jače, da dostignem zadnju mogućnost. Tipkalo je bilo u svijesti, ali ja sam htjela vući, da zadobijem vlast nad sobom, jer nisam bila koncentrirana, a zato je povlačenje bilo podesno.

IX 7. Poriv, da vučem, ali htio sam birati. Kolebao sam sad na desno, sad na lijevo. Odlučio sam se za lijevo, jer sam htio odoljeti motoričnim impulzima, koji su jaki desno, jer nisam ljevak.

X 24. »Tri« je došlo vrlo brzo u svijest. Iz tvrdoglavosti nisam htio sa potezanjem reagirati. Kad su mi se mogućnosti srednjega i slaboga potezanja javljale u svijesti nije mi bilo jasno, da kao mogućnosti zapravo ne ulaze u obzir. Onda mi je postalo svijesno tipkalo na lijevo i odmah sam prešao u akciju na osnovi nejasno ocijenjenog emocionalnog stanja.

IV. U 50 od 325 eksperimenata 9 opažanika navodi više uzroka za isto djelovanje i to:

1) U 1 slučaju 1 opažanik opisuje, kako mu se iz više uzroka nametnula jedna mogućnost djelovanja:

VII 2. Pogrešno u toliko, u koliko nisam došao ni do izbora ni do odluke. Poradi neugode neznanja učinio sam nešto. (1) Ispražnjavanje neugode u potezanju, (2) jer se ovaj aparat čisto osjetno nameće. Lijeva ruka lako nestaje iz svijesti, jer gotovo nezaposleno ovdje leži. U desnoj su takovi osjeti, kakovi se obično javljaju pri potezanju. To je bilo u prilog potezanju.

2. U 26 pokusa 9 opažanika opisuje, kako se jedna mogućnost, koja se nameće ujedno i izabire na osnovi jednoga motiva:

I 59. Čekao i mislio, da će »sad« doći. Kad je »dva« došlo, (1) mislio sam samo na ručku i sa mišlju »srednje« polako sam i promišljeno vukao. Na vrijeme nisam mislio. Bilo je voljno, jer sam ručku polako i razmišljajući prihvatio i sa sviješću vukao. Ne kao kod drugih pokusa, gdje sam nemirno i naglo reagirao. (2) Ja sam se za ovo valjda poradi promjene odlučio. Kad prihvaćam ručku, onda se uvijek javlja neko čuvstvo.

III 5. Imao sam želju tražiti razloge djelovanju. Pomislio na otvaranje vratiju, zato kinestetični osjećaji. Pomisao na brzojav izaziva predodžbu tipkala. Dolazi signal. Vidio sam sve mogućnosti. (1) Izabrao tipkalo jer se nametnulo poradi predodžbe brzojava i (2) jer nisam htio birati među trima mogućnostima potezanja.

IV 41 »Dva«. Konstatacija: aha, srednje! (1) To je bilo vrlo rijetko, ako je uopće bilo. Ruka segnula za ručkom, da izvede kretnju. Dok sam ja to gledao sjetio se, da još nisam ništa odlučio i da bi ja mogao i ne izvesti tu kretnju. (2) Odluka, kad je već tu, neka ide! Sve je to bilo psihološki vremenski za mene vrlo brzo. Kretnja je bila automatska, slijedila je iza jasne predodžbe »dva« i motiva rijetkosti.

V 30. Nije mi bilo posve jasno, što »sad« znači. Sve četiri mogućnosti su bile u svijesti, dakle mogu slobodno izabrati. (1) Htjela sam 10 vući, jer sam za rješenje toga pitanja toliko energije potrošila, da mi je manjkala za najjače potezanje. Ručku nisam poradi toga izabrala, jer sam prije vježbala potezanje, pa sam imala još osjete u desnoj ruci. Nije bilo sasvim voljno, (2) jer je bilo uvjetovano i izvanjim prilikama, osjetima u desnoj ruci. Ali bio je ipak izbor i odluka, a to je bilo voljno. Tu sam se ja odlučila, tu sam ja sudjelovala. Bilo je samo slabo voljno, jer sam ja doduše bila tu, ali samo nekako u podsvijesti, tako da sam mogla sve kontrolirati, ali pozitivno to nisam sasvim ja.

VI 17. »Molim« je došlo iznenada. Kod »skoro« položio sam desnu ruku na aparat, a lijevu mehanično na tipkalo. Onda sam čekao na signal. Zašto imam ondje lijevu ruku, ta ne moram uvijek udariti na tipkalo. Već sam ju povukao, (1) ali onda sam je opet položio onamo, mogao bih je ipak trebati. Onda je došlo »sad«. (2) Čemu birati, udario sam na tipkalo.

VII 1. Najprije stanje napetosti. Što ima tu zapravo: »Sad« i brojke. Što znače brojke? Bio sam upravo kod brojki, onda je došao broj. (1) Ali kretnju nije prouzročilo samo izgovaranje brojke, možda je samo nešto tomu doprinijelo. Kad sam shvatio smisao broja: potegnuo sam odmah maksimalnom snagom. Pri tomu pomisao, je li to uopće moja odluka, kad vi to meni upravo predlažete. Ali sa brojem je još nešto drugo dano. Ali to nije bilo direktno kao tipkalo u svijesti. (2) Najjače potezanje mi je bilo uza to i ugodno, ne što se tiče efekta, nego poradi snažnosti. Nisam jednostavno podlegao sugestiji brojke, nego sam se i odlučio.

VIII 22. Povlačenje neugodno. Tipkalo je bilo jače svijesno, nego li prije. (1) Možda sam izabrala tipkalo, jer sam na nj svratila pažnju. Sa »dva« je spojeno za mene (2) najteže potezanje srednjom snagom, tomu sam htjela izmaknuti.

IX 8. Najjače potezanje. Napetost prije signala. Kolebao sam i izabrao sam onda (1) ponukan mojim impulzima potezanje. Odluka se jako nametala: (2) Sad ćeš jednom snažno povući i postići najveći učinak.

X 31. Odlučio sam se za potezanje, a pri tomu mi je bilo svijesno, da mogu slobodno birati između triju mogućnosti povlačenja. (1) Broj »tri« se je izdigla iz toga tamnoga kompleksa, nije bilo nikakove smetnje ili negodovanja, nego nastup slobodnog i lagodnog raspoloženja (2) veseo, da se ne će ništa pokvariti niti u mojem raspoloženju, koje nije bilo sklono disharmoniji, niti time, da se ne držim propisa ovih pokusa i da ne reagiram ispravno.

3. U 23 pokusa 6 opažanika nabrajaju više motiva, koji su ih ponukali, da izaberu djelovanje, što su ga izveli:

I 17. Kad mi je bilo jasno, da su sve tri ili pače sve četiri mogućnosti slobodne, izabrao sam voljno najjače djelovanje nekako sa zadovoljstvom. Potežem najradije najjače. Nije posve jasno, da li zato, (1) jer ne ću učiniti ništa krivo ili možda zato, (2) jer mi je to uvijek ugodno, kad jako vučem ili oboje.

III 14. Signal nisam apercipirao. (1) Vrijeme prolazi, nešto se mora učiniti, (2) a ovo je sigurno.

IV 29. Došlo je »sad«. Opet ista pojava, ne znam, što znači, međutim leže obadvije ruke posve jednako, malo bolno inervirane, lijeva na tipkalu, a desna na ručki i ja osjećam oba predmeta posve jednako i za vrijeme zapovijedi. Opet posve indiferentno. (1) Pomisao, već dugo nisam udario tipkalo. I odmah sam na nj udario. Uza to sam još pomislio, (2) na drugoj strani bi morao izabrati jačinu potezanja, tipkalo je udobnije.

VI 29. Kod »molim« ruka na ručki, kod »skoro« druga na tipkalu. Kod »sad« sam povukao ručku. Tipkalo je bilo u svijesti, ali nisam htio na nj udariti, jer sam htio vidjeti, (1) da li ću pogoditi potezanje na stroju. Znao sam da imam sve četiri mogućnosti. Gotovo sam udario na tipkalo, (2) ali ja ne ću uvijek jedno te isto, hoću da vidim, da li ću najslabije pogoditi. To je bilo voljno djelovanje, jer sam ga ja izabrao i jer sam upravo ovo »tri« htio potezati.

VIII 53. I sada mi je jasno, sa signalom su mi dane dvije mogućnosti. Ili najjače potezanje ili tipkalo. (1) Htjela sam vući, da svladam umor. Neugoda kod te odluke, (2) onda je prevladala udobnost i ja sam izabrala tipkalo.

X 32. Već mi je bilo svijesno da mi se lijeva ruka pokreće prema tipkalu, ali je najednom (1) energično zaustavljena još posve tamnom i nejasnom predodžbom očekivane disharmonije. Onda sam opet prešao mogućnostima na ručki i sad sam (2) iza toga energičnoga otklanjanja bio sklon da povučem ručku najjačom snagom.

U pregledu to izgleda ovako: Od 325 otpada 25 eksperimenata, u kojima nema podataka o uzrocima djelovanja ili izbora u preostalih 300 eksperimenata ima u 47 slučajeva po dva, a u 3 slučaja po tri podatka. U svemu ima dakle u 300 eksperimenata 353 podatka o uzrocima djelovanja ili izbora, koji se prikazuju ovako:

P = pokus O = opažanik

U 300 pokusa:	P.	O.	P.	O.	P.	O.
I. Jedna se mogućnost djelovanja nameće pa se poradi toga ostvaruje .					128	(10)
1. Ne spominje se poradi čega se ta mogućnost nametnula			51	(10)		
2. Napominju se uzroci tomu nametanju i to:			77	(10)		
a) jakost predodžbe toga djelovanja	22	(5)				
b) sjećanje na slično djelovanje .	6	(3)				
c) vježbanje toga djelovanja prije eksperimenta	5	(4)				
d) odluka prije eksperimenta . .	17	(6)				
e) slučajna kretnja ili dodir , ,	20	(9)				
f) čuvstveno stanje za vrijeme eksperimenta	7	(3)				
II. Jedna se mogućnost djelovanja izabire , , , , , , , , , , , ,					225	(10)
1. da se izmakne nečemu, što je neprilično i to:			59	(9)		
a) jer je jedna mogućnost neugodna izabire se druga mogućnost	33	(9)				
b) jer je oklijevanje neugodno izabire se prva mogućnost, koja se javlja u svijesti	20	(5)				
c) jer je način jednoga djelovanja nejasan izabire se drugo djelovanje	6	(4)				
2. da se ostvari nešto, što je prijatno i to:			166	(10)		
a) djelovanje, koje je udobno, ugodno, lako, jednostavno ili se može najbrže izvesti	48	(8)				
b) djelovanje, kojim se ostvaruje ugodna promjena u jednoličnosti reagiranja	25	(7)				
c) djelovanje, koje odgovara čuvstvenom stanju ili upravo pokrenutim inervacijama . . .	17	(8)				
d) djelovanje, za koje se misli, da odgovara željama eksperimentatora	2	(2)				
e) djelovanje, koje je kao takovo zanimljivo	28	(6)				
f) djelovanje, za koje se drži, da će se sigurno ispravno izvršiti .	14	(5)				
g) djelovanje, kojim se utvrđuje snaga ličnosti	32	(9)				
Podataka:					353	

U ovom se pregledu vidi prije svega, da opažanici samo u 25 od 325 eksperimenata ne spominju uzroke svojemu djelovanju, a da u velikoj većini slučajeva govore o tim uzrocima i ako se to od njih nije nikako tražilo. Oni su bili upućeni samo, da svoje doživljaje iza svakoga eksperimenta što točnije opišu i da kažu, da li i zašto im se doživljaj činio kao voljni doživljaj ili nije. Da oni ipak tako jednodušno i uporno ističu gotovo u svakom eksperimentu uzroke svojemu djelovanju tumači se time, što je upravo raznolikost tih uzroka ono, po čemu djelovanje dobiva značaj voljnog ili bezvoljnog djelovanja, pa su oni samo pozivajući se na tu raznolikost uzroka mogli pokazati, zašto svoje djelovanje označuju kao voljno ili kao bezvoljno. Kao bezvoljno im se ukazuje djelovanje, koje im se nameće izvanjim prilikama, a kao voljno doživljuju samo ono djelovanje, kojemu nalaze uzrok u svojemu ja. Pa i psiholozi, koji drže, da voljno djelovanje pokreće analizi ljudskoga doživljavanja dalje nepristupačno iskonsko voljno doživljavanje, to doživljavanje ne mogu drugačije karakterisati, nego da označe čovjekov ja kao njegovo ishodište [13] ili da govore o njemu kao o doživljaju »ja hoću«.[14]

U gornjem se pregledu pored toga jasno ističu dvojaki uzroci ljudskomu djelovanju i to: u z r o c i d j e l o v a n j a, koji sile čovjeka da djelovanje izvrši i m o t i v i d j e l o v a n j a ili uzroci poradi kojih se djelovanje izabire.

Kao uzrok djelovanju označuju opažanici koji put samo činjenicu, da im se to djelovanje naprosto nametnulo, a često opažaju i uzroke tomu nametanju. Oni onda kažu, da im se djelovanje nametnulo poradi jakosti predodžbe toga djelovanja, poradi njegove asocijativne povezanosti s onim, što im upravo zaokuplja svijest, poradi razmišljanja o njemu ili poradi dispozicije stvorene za to djelovanje prije eksperimenta, poradi sjećanja na prijašnje slične reakcije, poradi vježbanja toga djelovanja ili poradi odluke u tom smislu stvorene prije eksperimenta, poradi slučajne kretnje ili dodira ili poradi čuvstvenoga stanja, koje ih je onaj čas zaokupilo.

Kao uzrok svojemu izboru navode opažanici nastojanje, d a i z m a k n u n e č e m u, š t o i m j e n e p r i l i č n o: Jer im je jedna mogućnost djelovanja izrazito neugodna, oni izabiru drugu mogućnost, jer im je predugo oklijevanje neugodno, oni izabiru prvu mogućnost, koja im se javlja u svijesti, jer im je način jednoga djelovanja nejasan, oni izabiru drugo djelovanje.

[13] A. M i c h o t t e et E. P r ü m: Prema I. L i n d w o r s k y: Der Wille. Kao prije. S. 70—71.

[14] N. A c h: Ueber den Willen. Leipzig, 1910. S. 12.

Opažanici izabiru djelovanje i poradi toga, d a o s t v a r e n e š t o, š t o i m j e p r i j a t n o: Oni se odlučuju za djelovanje, koje im je ugodno, udobno, lako, jednostavno; izabiru djelovanje, kojim se ostvaruje ugodna promjena u jednoličnosti reagiranja, koje odgovara čuvstvenomu stanju, što ih je upravo zaokupilo ili upravo pokrenutim inervacijama; djelovanje, za koje drže, da odgovara željama eksperimentatora, za koje su sigurni, da će ga ispravno izvršiti; djelovanje, koje ih kao takvo zanima ili kojim će utvrditi snagu svoje ličnosti.

Uzrocima djelovanja mogu prema tomu postati svi doživljaji, u kojima se onaj čas n e o č i t u j e čovjekov ja, a uzroci izbora ili motivi djelovanja izviru iz e m o c i o n a l n o g o c j e n j i v a n j a p r e d o č e n o g a d j e l o v a n j a. Uzroci djelovanja to djelovanje čovjeku nameću, dok se emocionalno ocjenjivanje, kojim se dolazi do motiva djelovanja, osniva na čuvstvenim stanjima, koje izaziva predočeno djelovanje. To su ona čuvstvena stanja, u kojima se onda očituje čovjekovo ja i koja kao takova djelovanje pokreću, pa se u svijesti javljaju kao voljno čuvstvo ili kao voljni impulz, kojim se karakteriše voljno djelovanje.

Uzroci se djelovanja poradi toga opažaju obično kod djelovanja, koje se označuje kao bezvoljno ili kao manje voljno, a o motivima se djelovanja govori pretežno kod djelovanja, koje se prikazuje kao voljno. U referatima mojih opažanika se to očituje u ovim omjerima: u 72 eksperimenta, u kojima se djelovanje označuje kao bezvoljno, govori se u 42 slučaja samo o uzrocima djelovanja, a u 32 slučaja ističu se motivi tomu djelovanju. U 251 eksperimentu, u kojima se djelovanje označuje kao voljno, govori se u 81 slučaju samo o uzrocima djelovanja, dok se u 170 slučajeva ističu i motivi tomu djelovanju.

Ovim se činjenicama nameće pitanje, kako dolazi do toga, da se nemotivirano djelovanje kadšto karakteriše kao voljno, kao što to opažanici prikazuju u referatima ove vrsti:

V 26. Prilično prazno, ali ipak nešto zgodno. Kad ste rekli »jedan«, osjetila sam ono, što me je prije tako dezorijentiralo. B i l o m i j e u g o d n o, što sam odmah shvatila, što je »jedan«. Treba da povučem najjače i onda sam to s a s v i m s v o j e v o l j n o povukla, jer sam opet tu j a s u d j e l o v a l a. Nisam osjetila fiziološku nuždu, podražaj, koji me sili, da nešto učinim bez kontrole mojega ja. Čim je ta kontrola tu, onda to zovem voljno.

VI 40. »Molim«, ruku na stroj, kod »skoro« na tipkalo. Mislio, kako bi bilo, da tipkalo udarim. Kad ste rekli »sad« udario na tipkalo. Voljna radnja, jer sam b a š j a t o h t i o. Kod »sad« odlučio, ajde, tipkalo! V e s e l o!

Po tomu se vidi, da se nemotivirano djelovanje karakteriše kao voljno onda, kad ga pokreću čuvstvena stanja, u kojima se očituje ja, samo što ta čuvstvena stanja ne postaju ujedno i podloga emocionalnom ocjenjivanju predočenoga djelovanja. I obične se reakcije bez mogućnosti izbora iz istoga razloga vrlo često označuju kao voljno djelovanje na ovaj način:

I 30. Opet potpuno aktivno djelovanje. Ja to shvaćam kao rad. O pravoj volji se doduše ne može govoriti, jer sam taj rad morao izvršiti, ali usprkos toga aktivno, jer sam tu ja sa svojim čuvstvima, sa mišićnim osjetima i pažnjom sudjelovao, jer sam izveo jedan rad.

VIII 40. Kod »sad« odmah jasno, da moram uzeti ručku s ugodnim čuvstvom, jer sam to malo prije krivo izvela. Kad moram, onda to naravno i učinim, tu nema izbora. Ali ja sam svijesna, da ja to radim. To nije refleks i nije automatski.

Dalekosežnije je pitanje, kako dolazi do toga, da se gdjekada motivirano djelovanje označuje kao bezvoljno, kako se to vidi u referatima ove vrsti:

III 48. Ja danas ne ću doći do volje! Kad je došao signal imao sam tendenciju raditi tipkalom, ali tu se javi misao, zašto uvijek tipkalom, treba jednom raditi strojem, ali to je bila više asocijacija kontrastom, nije bilo obrazloženja, niti emocionalnog osjećanja dužnosti. Bila je nekakva žurba, pa sam izvršio onu radnju 60. Nije bilo voljno makar sam radio protiv predodžbe tipkala jer je opet manjkalo nešto emocionalnoga.

IV 35. Mir. Zujanje aparata kao uvijek ugodno. Ugodno je čuti signale. »Sad« u početku nerazumljivo. Onda se sjetim, što znači. Cijeli proces slušanja signala prati velika znatiželja. Kad sam razumio »sad«, nisam znao, što treba da učinim. Neobično jasno, možda nikada kao sada, dolazile su mi predodžbe pokreta, svakoga za sebe, sukcesivno i jasno, gotovo do u potankosti: udaranje na tipkalo, gibanje i povlačenje najjačega, srednjega i opet najjačega. Ne mogu se sjetiti, da li je i najslabije bilo tu. Kad je sukcesivni niz bio gotov, nisam još uvijek znao, što ću učiniti. Onda misao — s jasnom svijesti, da sam to od tebe čuo — najjače je najneugodnije, ali zašto bi se toga bojao, i ja sam povukao. Taj proces je posve pozitivno bio u meni i bio je za mene isto tako pasivan, kao za onoga tko taj referat čita.

IV 41. »Dva«. Konstatacija: aha, srednje! To je bilo vrlo rijetko, ako je uopće bilo. Ruka segnula za ručkom, da izvede kretnju. Dok sam ja to gledao, sjetio sam se, da još nisam ništa odlučio, da bi ja mogao i ne izvesti tu kretnju. Odluka: Kad je već tu, neka ide! Sve je to bilo psihološki i vremenski za mene vrlo brzo. Kretnja je bila automatska, slijedila je iza jasne predodžbe »dva« i motiva rijetkosti.

IV 42. Sad sam si upravo sugerirao da moram paziti, što će biti u meni. Odlučio sam ništa ne prenagliti. U svijesti jasna ugodna misao, kako je slast znati, kako je s tim. Onda pomisao, ja to mogu, ako ništa ne prenaglim i točno gledam, kako će stvar ići. Iza toga zaključak, dakle ću gledati i ništa ne prenagliti. Bez ikakvoga dalj-

njega svijesnoga sadržaja bio je taj dio toga događaja gotov. Posljedica te odluke veliki mir, jako ugodan, široko ugodan. Onda su došli signali. Razumio sam ih riječ po riječ. Došlo je »jedan«. Aha, ovaj put najjače. Znanje od prije je ostalo prezentno. I ja sam čekao. I apsolutno, da mi je išlo za glavu, ne bi znao reći, što hoću. Instrument vrlo jako brujao. Papir izmiče! Svršiti dakle! Najjednostavnije! Najjednostavnije je tipkalo, dakle — klops! Čisti silogizam.

V 12. One tri mogućnosti su mi bile svijesne u obliku broja. Onda mi je došlo u svijest ono »ništa«. Nehotice sam primakla ruku tipkalu, ali u zadnjem sam se času odlučila, da izvršim »nešto«, jer ovo potezanje je »nešto«. Ja hoću to »nešto«! Opet sve tri mogućnosti u svijesti. Najbliže k »ništa« je najslabije potezanje. Bilo mi je svijesno, da je još nešto tu, ali to nešto se izgubilo. Onda sam povukla najslabije. Ja sam birala, ali sam birala bez mojega sudjelovanja, samo pod pritiskom izvanjih prilika. Ja sam si pri tome samo toga svijesna, što se u meni zbiva. U meni nije bilo nikakove dispozicije. Što je bilo zadnje u svijesti, to sam izvela.

U takovim se slučajevima očito ne dolazi do motiva emocionalnim ocjenjivanjem predočenoga djelovanja, već znanjem o rezultatima takvoga ocjenjivanja, koje se prikazuje kao znanje o vrednotama. U djelovanju ove vrsti poradi toga nema čuvstvenih stanja, u kojima se očituje ja i koja kao takva djelovanje pokreću, već se ono odvija kao niz asocijativno povezanih doživljaja, kao konstatacija ili kao čisti misaoni proces u obliku voljnog djelovanja. Za razliku od motiviranog voljnoga djelovanja može se ovakvo djelovanje označiti kao obrazloženo bezvoljno djelovanje.

S obzirom na motivaciju prikazuje se djelovanje prema tomu u ova četiri oblika:

1. Nemotivirano bezvoljno djelovanje, koje se čovjeku naprosto nameće doživljajima, u kojima se ne očituje njegovo ja.

2. Nemotivirano voljno djelovanje, koje pokreću čuvstvena stanja, u kojima se očituje ja. Ali ta čuvstvena stanja nisu ujedno i podloga emocionalnom ocjenjivanju predočenoga djelovanja.

3. Motivirano voljno djelovanje, koje pokreću čuvstvena stanja, u kojima se očituje ja, a koja su ujedno i podloga emocionalnom ocjenjivanju predočenog djelovanja.

4. Obrazloženo bezvoljno djelovanje, koje ne pokreću čuvstvena stanja, već se ono na osnovi znanja o rezultatima emocionalnog ocjenjivanja ili znanja o vrednotama odvija kao asocijativni niz doživljaja, kao konstatacija ili kao misaoni proces u obliku voljnoga djelovanja.

Upravo ovo na osnovi znanja o vrednotama obrazloženo bezvoljno djelovanje, koje opažanici u različitim eksperimentalnim istraživanjima opisuju, a na koje se i samoopažanjem neprekidno nailazi u svakodnevnom životu, potaklo je valjda nekoje psihologe,[15] da ga istaknu i analiziraju kao tipsko voljno djelovanje, pa da na osnovi toga uporno podcjenjuju sudjelovanje čuvstvenih stanja u voljnom doživljavanju. Oni poradi toga ne nalaze ni oštre granice među intelektualnim i voljnim procesima i ne dolaze do jednoznačne karakteristike voljnog djelovanja.

Čim se pak jasno razluči izvanjim ili unutarnjim podražajem neposredno izazvano ili vježbanjem naučeno bezvoljno djelovanje, koje se n e p r o d u c i r a, v e ć r e p r o d u c i r a ili djelovanje, koje se odvija u obliku bezvoljnih misaonih procesa, od p r v o b i t n o g a i p r o d u k t i v n o g a voljnog doživljavanja i djelovanja, koje izvire iz čovjekova ja, jer ga pokreću čuvstvena stanja, u kojima se to ja očituje, onda se otvaraju novi vidici i nameću nova pitanja. Na osnovi tih činjenica naime valja pokazati, koje se to psihofizične energije odrazuju u čuvstvenim stanjima, treba ispitati zašto i kako i kada se u tim čuvstvenim stanjima očituje čovjekovo ja, pa kako iz toga na poseban način povezanoga intelektualno-emocionalnoga doživljavanja izviru psihofizične energije, koje pokreću djelovanje i kako ga one pokreću. U svemu tomu se onda mora pokazati i šire biološko značenje voljnoga djelovanja.

GRADSKI NARODNI ODBOR - ZAGREB -

[15] E. M e u m a n n: Intelligenz und Wille. Hrsg. von G. Störring. 3. Aufl. Leipzig, 1920. — I. L i n d w o r s k y: Der Wille. Kao prije.

»Narodne novine«, Zagreb — (61)
Oznaka za narudžbu: UT-XI/11-10

kgz GRADSKA KNJIŽNICA ZAGREB
010085967

REV. 2009.

159.94
KUČ
e

36.069

Gradska knjižnica
159.94
KUČ
e
010085967 / 36.069